

**ŠOLA ZA ČASTNIKE
19. GENERACIJA
SPECIALIZACIJA PEHOTA**

Zaključna naloga

DRUŽINE IN MIROVNE MISIJE

Kandidatka-slušateljica: desetnica Špela Vesel

Mentor: višja vojaška uslužbenka Mateja Naglič

Ljubljana, avgust, 2008

POVZETEK

Narava mirovnih misij in vloga udeležencev v mirovnih misijah ima lahko vpliv tako na otroke, kot na partnerje udeležencev, ki so ostali doma. Družine se soočajo z različnimi stresnimi situacijami, ko se njihov družinski član udeleži mirovne misije. Poleg vsakodnevnih stresorjev predstavlja sodelovanje v mirovni misiji dodaten stres za vse družinske člane, ki se morajo soočiti s stresnimi situacijami, kot so: priprave na mirovno misijo, ločitev od družine oziroma družinskega člana za daljše časovno obdobje in po vrnitvi udeleženca ponovna vzpostavitev prejšnjega družinskega življenja. To pa povzroča dodaten stres, nesoglasja in konflikte znotraj družine, kar pa lahko privede do stresa, travme ali celo posttravmatske stresne motnje pri posameznikih ali celotni družini. Zaključna naloga govori o procesih in stopnjah, skozi katere mora družina, katere družinski član sprejme delo v mirovni misiji. Kako se bo družina soočila s posledicami mirovne misije, je odvisno od stabilnosti odnosov znotraj družine, starosti družinskih članov in njihovih osebnostnih značilnosti. Čeprav je vpliv mirovnih misij na družinsko življenje pretežno negativen, se večina družin dobro prilagodi in spopade z njihovimi posledicami.

Ključne besede: mirovne misije, Slovenska vojska, čustva, stres, vojaška družina

SUMMARY

Certainly, the nature of the deployment and the role of the service member in the peace operations can have a significant impact on children and family left behind. Families are faced with different kind of stress, when a family member is deployed. With preparation, separation, reconciliation, relocations, advancements, and all the other normal stresses a family faces, living within the confines of the army, which can cause conflicts within the family. In no small measure, are consequences of peace operations, for family and deployment service member stress, trauma and posttraumatic stress disorder. This conclusion task will discuss many of the normal processes, a family goes through, when facing some of the more stressful processes connected with peace operations, as well as addressing some of the resources, available to these families. The responses to the multiple stages of deployment depend upon the stability of the family unit prior to the deployment, the developmental ages of the family members, the personality of the family members. Although the impact of deployment on families may be considerable, most families adjust well.

Key words: peace mission, slovene army, emotions, stress, army family

KAZALO

1. UVOD	3
1.1 IZHODIŠČE ZAKLJUČNE NALOGE	3
1.2 NAMEN IN CILJ ZAKLJUČNE NALOGE	4
1.3 METODA DELA	4
1.4 HIPOTEZE	4
1.5 STRUKTURA ZAKLJUČNE NALOGE	5
2. VOJAŠKE DRUŽINE	6
2.1 VPLIV ZADOVOLJSTVA DRUŽINE NA ZADOVOLJSTVO VOJAKA.....	6
2.2 ZNAČILNOSTI ŽIVLJENJA VOJAŠKIH DRUŽIN	7
2.3 VOJAŠKE DRUŽINE – POMEMBEN DEJAVNIK UČINKOVITOSTI DELOVANJA OBOROŽENIH SIL	8
3. IZZIVI, S KATERIMI SE SOOČAJO DRUŽINE V ČASU MIROVNE MISIJE	8
3.1 STRES IN MIROVNE MISIJE	8
3.1.1 Stres udeležencev mirovnih misij.....	9
3.1.2 Stres družinskih članov, ki ostajajo doma	10
3.2 TRAVMA IN POSTTRAVMATSKA STRESNA MOTNJA KOT MOŽNI POSLEDICI MIROVNIH MISIJ	13
3.2.1 Kaj je travma?	13
3.2.2 Narava posttravmatske stresne motnje	14
3.2.3 Mirovne misije in PTSM	14
3.2.4 Cena PTSM	15
3.3 ČUSTVA IN OBČUTKI UDELEŽENCEV MIROVNIH MISIJ IN NJIHOVIH DRUŽIN	17
3.4 ČUSTVENI CIKLUS ODSOTNOSTI.....	23
3.5 PROBLEMI DRUŽIN, KI SO POVEZANE Z MIROVNO MISIJO	27
4. PREDLOGI IN NASVETI DRUŽINAM ZA USPEŠNO PREMAGOVANJE PROBLEMOV, POVEZANIH Z MIROVNIMI MISIJAMI	32
4.1 NASVETI DRUŽINAM ZA OBDOBJE PRED MISIJO	32
4.2 NASVETI DRUŽINAM ZA OBDOBJE MED MISIJO	33
4.3 NASVETI DRUŽINAM ZA OBDOBJE PO MISIJI	33
5. ZAKLJUČEK	34
6. LITERATURA	38

1. UVOD

1.1 IZHODIŠČE ZAKLJUČNE NALOGE

Slovenija je z mednarodnim priznanjem, članstvom v Organizaciji združenih narodov in drugih, še zlasti v okviru Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), prevzela soodgovornost za zagotavljanje svetovnega miru in sodelovanja v svetu. Slovenska vojska je prvič napotila svoje pripadnike v mirovno misijo leta 1997. Od takrat Slovenska vojska sodeluje s svojimi enotami in posamezniki v operacijah v podporo miru, ki potekajo pod vodstvom Nata, OZN oziroma EU. Do sedaj je v mirovnih misijah s strani Slovenske vojske sodelovalo več kot 3300 pripadnikov, kar je več kot tretjina pripadnikov stalne sestave Slovenske vojske. Samo v letu 2007 je na različnih misijah sodelovalo mesečno povprečno 634 pripadnikov Slovenske vojske, za primerjavo je leta 2005 mesečno sodelovalo povprečno 214 pripadnikov, leta 2006 pa povprečno 350 pripadnikov. Letos bo Slovenska vojska napotila povprečno mesečno v operacije do 552 pripadnikov, v letu 2009 pa povprečno 683 pripadnikov. Izpostaviti je potrebno, da v misijah sodelujejo tudi pripadnice Slovenske vojske. Tako je aprila 2007 sodelovalo 749 slovenskih vojakov ter 56 pripadnic SV. Prav toliko slovenskih družin je bilo z mirovnimi misijami posredno povezanih in so občutili vpliv ter posledice mirovnih misij na lastni koži. Glede na to, da se odpira v svetu vedno več kriznih žarišč in da se stanje na nekaterih dolgotrajnih žariščih še vedno ni izboljšalo, lahko predvidimo, da bo v prihodnosti v mirovnih misijah sodelovalo vedno več naših vojakov in posredno tudi njihovih družin.

Mirovne misije pustijo pečat tako na udeležencu mirovne misije, kot tudi na njegovih življenjskih sopotnicah/sopotnikih ter njunih otrocih. Vojaške družine živijo vojaško življenje, ki s seboj prinaša mnoge težave, s katerimi se morajo vsakodnevno spopadati vsi družinski člani. Dolgotrajnejše in pogostejše mirovne operacije vojaškim družinam nalagajo še dodatno breme. V času udeležbe njihovega bližnjega v mirovni misiji se pred družinske člane postavijo različne težave in problemi. Ravno iz teh razlogov je zelo pomembna, že pred odhodom na misijo, predvsem pa med misijo, podpora najbližjih in urejene poslovne, pravne ter finančne zadeve. Zaradi neurejenih zadev doma se mirovnik ne more popolnoma osredotočiti na delo v misiji. Tako slabše opravlja svoje delo, poleg tega pa trpi, ker iz oddaljene države ne more pomagati domačim. Udeleženec mirovne misije se počuti nemočnega, družina doma pa je nezadovoljna, ker je prepuščena sama sebi. To pa niso edini izzivi, s katerimi se sooča družina. Dodaten ogenj v strehi lahko za družinske člane pomeni tudi ponoven prihod pripadnika mirovne misije v družinski krog. Vse to vodi družine do mnogih stresnih situacij, zaskrbljenosti in negotovosti ter hkrati v nezadovoljstvo z vojaškim načinom življenja, tako s strani udeleženca mirovne misije, kot tudi njegove družine.

Ko posamezni člani družine čutijo napeto ozračje, preobčutljivost in nervozo, to vpliva tudi na njihovo duševno zdravje, zato mora vsak posameznik dojeti, da lahko prav on veliko prispeva k stabilnosti družine in boljšemu razpoloženju. Svoja čustvena razpoloženja lahko nadziramo tako, da se duhovno odločimo ustvariti boljše odnose. Človekova samozavest raste z uspehi, največ pa so vredni uspehi pri medosebnih odnosih. Res pa je, da ti uspehi navzven niso opazni in ne dobivajo kakih zunanjih potrditev. Šele dolga leta kakovostnega skupnega življenja prinesejo zadovoljstvo. Vendar tisti, katerim to uspe, znajo ceniti samega sebe ter spoštovati druge, še posebej tiste, s katerimi delijo svoje življenje.

1.2 NAMEN IN CILJ ZAKLJUČNE NALOGE

Zaključna naloga z naslovom »Družine in mirovne misije« obravnava probleme, ki jih imajo udeleženci misij in njihove družine v času pred misijo, med njo in po mirovni misiji. Delo v mirovni operaciji ima namreč svoje posebnosti. Oddaljenost od doma, stresno delo, kulturne razlike, včasih celo življenjska ogroženost in številni drugi dejavniki povzročajo pri udeležencih hude psihofizične obremenitve. Zato morajo biti po vrnitvi v domovino deležni dodatne pozornosti, da se lažje vrnejo nazaj v prvotni ritem življenja. Prav tako pa je pod stresom tudi njegova družina, ki se mora v času odsotnosti družinskega člana znajti sama in je zato njena obremenjenost večja. Člani družine se srečajo z novimi nalogami, pravili in načinom družinskega življenja, ki so jim bili dotlej morda neznani, kar pa lahko vodi k prekomernemu stresu in izčrpanosti.

Cilj zaključne naloge je ugotoviti:

- s kakšnimi težavami, ki so povezane z družinskim življenjem, se srečujejo udeleženci mirovni misij, in katere težave se pojavljajo pri družinskih članih, ki ostajajo doma,
- ali večmesečna odsotnost enega družinskega člana spremeni način življenja ostalih članov družine,
- ali sodelovanje v mirovni misiji pozitivno ali negativno vpliva na odnose znotraj družine,
- ali družina po vrnitvi udeleženca mirovne misije potrebuje kakršnokoli pomoč za vzpostavitev »normalnega« družinskega življenja.

1.3 METODA DELA

Pri izdelavi zaključne naloge sem uporabila neempirične metode. Glavna metoda, s katero sem se lotila naloge je metoda deskriptivne analize in interpretacije sekundarnih virov. Pri tem sem pregledovala vsebino slovenskih, predvsem pa tujih knjig, člankov iz zbornikov in strokovnih revij ter raziskovalnih poročil. Največ relevantnih podatkov sem našla na medmrežju. Pri tem sem se osredotočila predvsem na področja, ki se navezujejo na vojaške družine in probleme, s katerimi se te družine danes soočajo. S pomočjo teh metod bom navedla in poskušala osvetliti najpogostejše težave in posledice mirovni misij za družinsko življenje. Z majhnim številom udeležencev mirovni misij in njihovih partnerk bom izvedla razgovor, ki mi bo pomagal pri oblikovanju okvira za izdelavo zaključne naloge ter omogočil vpogled v njihove izkušnje. Za pojasnitev osnovni pojmov bom uporabila deskriptivno metodo.

1.4 HIPOTEZE

V zaključni nalogi bom poskušala potrditi ali ovreči sledeče hipoteze:

1. Hipoteza: Vojaške družine živijo bolj stresno življenje, kot civilne družine. Vojaške družine se namreč soočajo z problemi, ki se pojavijo v vseh vrstah družin, poleg tega pa poskušajo reševati še težave, ki so značilne samo za vojaško organizacijo.

2. Hipoteza: Sodelovanje v mirovni misiji negativno vpliva na odnose med družinskimi člani, saj se v času misije družinske vloge spremenijo, zato je vzpostavitev razmerij in odnosov, ki so veljali pred odhodom, oteženo.
3. Hipoteza: Odsotnost enega od staršev za daljše časovno obdobje na otroka vpliva negativno. Podre se družinsko ravnotežje, sledi prerazporeditev družinskih nalog in vlog ter nova pravila. Te novosti pri otrocih povzročijo spremembe čustvenega stanja in njihovega vedenja.

1.5 STRUKTURA ZAKLJUČNE NALOGE

Kot je razvidno iz samega naslova, je zaključna naloga posvečena proučevanju družinam in mirovnim misijam. Mirovne misije so za udeležence in udeleženke pogosto zelo zahtevne. Prav tako pa plačujejo določeno ceno tudi družinski člani udeležencev mirovnih misij. Družina gre skupaj skozi določene faze mirovne misije, v katerih se spopade s stresnimi situacijami, ki vplivajo na posameznega družinskega člana, kot tudi na družinsko življenje.

V prvem delu zaključne naloge sem opredelila predmet in problem proučevanja ter navedla cilje zaključne naloge. V tem poglavju so predstavljene še hipoteze, ki jih bom v zaključku sprejela ali ovrgla, ter raziskovalne metode, s pomočjo katerih sem oblikovala nalogo.

Poglavje, ki sledi, je sestavljeno iz treh podpoglavij. V njem bom poskušala pojasniti kakšen vpliv ima družina na pripadnika oboroženih sil in s tem posredno tudi na vojaško organizacijo. Opisala bom še značilnosti življenja vojaških družin. Tretje poglavje je vsebinsko razdeljeno na pet delov. V njem poskušam predstaviti izzive, s katerimi se soočajo udeleženci mirovnih misij in njihovi družinski člani. Prvo podpoglavje govori o stresu in stresnih situacijah, v katerih se znajdejo družine, nato pa sta omenjeni še travma in postravmatska stresna motnja kot možni posledici mirovnih misij. Tretji del se dotakne čustev in občutkov vseh družinskih članov, medtem ko nam četrti del pokaže, kako poteka čustveni cikel odsotnosti. Zadnje podpoglavje je namenjeno predstavitvi problemov družin, katerih član se je udeležil mirovne misije. Četrto poglavje vsebuje predloge in nasvete družinam za uspešno premagovanje problemov, ki so posredno ali neposredno povezani z mirovnimi misijami. V sklepnem delu so povzete glavne ugotovitve, verificirane so zastavljene hipoteze.

Ko sem začela zbirati literaturo za svojo zaključno nalogo, sem naletela na problem. Na to temo je namreč v slovenskem jeziku zelo malo gradiva, ki bi ga lahko uporabila pri izdelavi svoje zaključne naloge. Le peščica slovenskih strokovnjakov se ukvarja s preučevanjem vpliva mirovnih misij na družinsko življenje. Zato sem se osredotočila na raziskave tujih strokovnjakov, predvsem ameriških, belgijskih, nizozemskih in angleških. V tujini je na tem področju že veliko narejenega. Na podlagi številnih raziskav in anket so v razvitih zahodnih držav, ki že desetletja sodelujejo v mirovnih misijah, napisali izredno kakovostna navodila za udeležence mirovnih misij in njihove družinske člane, ustanovili službe, ki se ukvarjajo z pripravo na mirovno misijo in nudijo neposredno pomoč družinam, ki se znajdejo v težavah. Res je, da se dejstva o stanju družin pred misijo, med misijo in po misiji, ki so navedena v zaključni nalogi, nanašajo na tuje družine, vendar menim, da se slovenske družine srečujejo z enakimi problemi in težavami.

2. VOJAŠKE DRUŽINE

Včasih je za družino veljal predvsem zakonski par z otroci, kar imenujemo *jedrna družina*. Poleg tega je bila precej običajna tudi *razširjena družina*, to je družina v katero so vključeni tudi drugi sorodniki, najpogosteje stari starši. Še posebej v zadnjem času, zaradi večjega števila ločitev narašča tudi število nestandardnih družin: *enoroditeljskih družin*, to je takih, ki imajo le enega od staršev in vsaj enega otroka (starš in otrok se že pojmujeta kot družina, čeprav jih nekateri označujejo kot nepopolno družino, ker ni obeh staršev) in pa *reorganiziranih družin*, to je družin, v katerih sta bila starša, oz. vsaj eden od staršev, že poročena oz. živela v družini in sta si ustvarila novo družino. Posebej naj navedemo še *družine z istospolnimi starši*, ki so v nekaterih državah že zakonite. Poleg zgoraj navedenih družin pa je treba upoštevati tudi družine, kjer partnerja sicer nista poročena, a živita v partnerski zvezi, ki pa jih obravnavamo praktično enako kot družine s poročenima staršema (glej Čačinovič-Vogrinčič, 1998, str. 47).

Odnos med vojaško organizacijo in družinami njenih pripadnikov se je skozi zgodovino razvijal ter spreminjal, o povečani pozornosti in skrbi za vojaške družine pa lahko govorimo šele v bližnji preteklosti, točneje drugi polovici 20. stoletja. Družine pripadnikov oboroženih sil so bile dolgo zapostavljene in nekaj časa tudi prepovedane. »Vojak mora biti primarno zvest vojaški organizaciji, ki ji pripada.« (Phang, 2002, 352). Pripadniki oboroženih sil so socializirani skladno s filozofijo, da je služba najpomembnejša, poleg tega obstaja splošno prepričanje, da vojaška služba zahteva številna osebna odrekovanja, vključno z družinskim. Odgovornost za družino je lahko v nasprotju s primarno zvestobo do vojaške organizacije. Vojakova družina je bila v preteklosti dolgo problematična v institucionalnem pomenu. Tako so v poklicnih vojskah sprejeli različne ukrepe, med katerimi je bila tudi prepoved vojacom, navadno do določene hierarhične stopnje, da bi sklenili zakonsko zvezo, med opravljanjem vojaške službe, ker so menili, da je družinsko življenje nemogoče uskladiti s poklicem vojaka. Veljalo je prepričanje, da so vojaki z družinami manj učinkoviti pri opravljanju vojaške službe. Ključni preobrat v odnosu do vojaških družin se je zgodil v 60. letih 20. stoletja z vzponom poklicnih oboroženih sil. Tako so tudi oborožene sile začele postopoma sprejemati poročene pripadnike. Prepričanje o družinah pripadnikov oboroženih sil kot o motečem dejavniku, ki vojaka pri opravljanju njegove vojaške službe ovirajo, je ponekod prisotno še danes. V enotah nekaterih sodobnih oboroženih sil še vedno velja prepoved sklepanja zakonskih zvez, na primer v francoski tujski legiji (French Foreign Legion).

2.1 VPLIV ZADOVOLJSTVA DRUŽINE NA ZADOVOLJSTVO VOJAKA

Pripadniki oboroženih sil so v službi države. Za njeno varnost, njene interese in cilje se usposablajo, izobražujejo ter bojujejo. Država mora, če želi imeti učinkovite oborožene sile, poskrbeti za zadovoljnega vojaka, ki bo profesionalno opravljal svoje delo, ne da bi se pri tem moral spraševati, ali bo mesečna plača dovolj za preživetje, kako bo njegova družina preživela brez njega ipd. Eden izmed pomembnih vidikov vojakovega zadovoljstva je prav njegova družina. S tujimi raziskavami so dokazali neposreden vpliv zadovoljstva družine z vojaškim načinom življenja na zadovoljstvo vojaka, stopnjo njegove pripravljenosti in pripravljenosti njegove enote ter trajanje vojaške službe. Če družina ni zadovoljna z vojaškim načinom življenja, bo pripadnik verjetneje začel iskati novo zaposlitev zunaj oboroženih sil. Vse oborožene sile, predvsem pa tiste, ki imajo težave s pridobivanjem kadra in povečanimi

odhodi kadra, bi se morale še bolj zavedati pomena družin svojih pripadnikov. Na podlagi tega lahko rečemo, da ne le nezadovoljen vojak, temveč tudi nezadovoljna družina nista v interesu oboroženih sil. Tudi če ne upoštevajo dokazanega neposrednega vpliva družine na vojaka, morajo oborožene sile poskrbeti, da na bojišče pošljejo vojaka, ki ne bo obremenjen z domačimi težavami in posledično tudi manj učinkovit ter pozoren pri opravljanju svoje temeljne naloge na terenu. Vsak vojak, ki ni povsem osredotočen pri opravljanju naloge na bojišču, je nevaren tako zase kot za svojo okolico. Če je vojak prepričan, da je doma vse v redu in da je njegovi družini, če je to potrebno, zagotovljena neka oblika organizacijske podpore, bo tudi on bolje opravil svoje delo. In zato morajo oborožene sile poskrbeti za družine svojih pripadnikov (po Pittmanu in ostalih, 1988, str. 418-421).

2.2 ZNAČILNOSTI ŽIVLJENJA VOJAŠKIH DRUŽIN

Vojaške družine živijo življenje, ki ga ni mogoče primerjati z nobeno drugo civilno populacijo. Vsak dan se soočajo s številnimi težavami, ki so posledica vojaškega načina življenja in s katerimi se civilisti verjetno nikoli ne bodo ukvarjali. Splošno prepričanje, da je življenje vojaških družin bolj stresno od življenja civilnih družin, se je potrdilo tudi v raziskavah, poleg tega so vojaške družine tiste, ki takšen način življenja zaznavajo kot stresnega. Mady Segal (1986, 16–22) je na primeru ameriških oboroženih sil določila štiri ključne značilnosti vojaškega načina življenja, in sicer veliko izpostavljenost nevarnostim (poškodbam in smrti), geografsko mobilnost, občasne ločitve od družine in bivanje v tujini. Pri tem opozarja, da je kombinirani vzorec zahtev, ki so posledica omenjenih značilnosti vojaškega načina življenja, tisti, ki naredi vojaško organizacijo enkratno v primerjavi z nekaterimi drugimi ustanovami, in da ni nujno, da vsi posamezniki znotraj vojaške organizacije doživijo vse te zahteve hkrati. Med značilnosti življenja vojaških družin sodijo še dolgotrajni in nepredvidljivi delovni urniki, pritiski na družine, da se morajo prilagoditi veljavnim standardom vedenja, in moška narava vojaške organizacije. Za vojaško organizacijo so značilne moške norme, po katerih velik pomen namenjajo učinkovitosti, hierarhiji, prevladi ter nadzorovanju čustev in moči. »Te norme niso vedno združljive z družinskim življenjem« (Segal in Harris, 1993, 24), zaradi česar je lahko vojaško življenje za družine problematično. Nevarnost, da je posameznik pri opravljanju svojega dela lahko ubit ali ranjen, je najbolj očitna zahteva vojaške organizacije do njenih pripadnikov. Od pripadnikov oboroženih sil se namreč lahko razumsko zahteva, da za svojo domovino žrtvujejo življenje. Večina pripadnikov oboroženih sil in njihovih partnerjev to sprejema kot del vojaške službe. Ta nevarnost je največja med vojno, vendar je nenehno navzoča tudi v mirovnih operacijah, pri vsakdanjem delu doma, na usposabljanju, vojaških vajah ipd. Oborožene sile lahko periodično selijo svoje pripadnike na nove lokacije znotraj države ali po svetu. Geografska mobilnost se pričakuje tako od vojaške osebe kot članov njegove družine. Družine se ne selijo vedno s pripadnikom oboroženih sil, vendar so te selitve še vedno precej pogoste, še posebno za družine častnikov. Pripadniki vojske so pogosto ločeni od družine, kar vedno zahteva določeno prilagajanje pripadnika oboroženih sil, ki je odšel, in družine, ki je ostala doma. Najbolj pogosti pojavi, s katerimi se ob ločitvi soočajo partnerji in njihovi otroci, so osamljenost, jeza, depresija, težave z otroki, bolezen ter izguba njihove družbene vloge v skupnosti. Pojavijo se napetosti v odnosu s partnerjem, vedenjske in čustvene težave pri otrocih ter finančne težave. Podobne čustvene težave se lahko pojavijo tudi pri partnerju, ki je odšel na nalogo, saj se lahko pojavi občutek krivde, ker je zapustil svojo družino, prav tako pa se lahko počuti osamljenega ali depresivnega. Partner, ki je ostal doma, mora prevzeti tudi

vlogo odsotnega starša in vse druge bolj praktične naloge, ki jih je opravljal odsotni partner, na primer popravila v hiši, avtomobila ipd. Ob selitvi v tujino doživlja družina podobne občutke in težave kot pri selitvi znotraj iste države, vendar v močnejših oblikah. Družine se lahko pri bivanju v tujini srečujejo z resnimi težavami, kar je odvisno tudi od tega, koliko se kultura države gostiteljice razlikuje od matične družbe.

2.3 VOJAŠKE DRUŽINE – POMEMBEN DEJAVNIK UČINKOVITOSTI DELOVANJA OBOROŽENIH SIL

Oborožene sile so edinstvene v kombinaciji zahtev do svojih pripadnikov in njihovih družinskih članov. Zahteve vojaške organizacije do pripadnikov posredno učinkujejo tudi na življenje njihovih družin, vendar pa vojaška organizacija do družin izvaja tudi bolj neposredne omejitve, z normativnim pritiskom na vedenje partnerjev in otrok. »Družinski člani neuradno nosijo čin svojega družinskega člana, ki je pripadnik oboroženih sil« (Segal, 1986, 22), zato se od njih pričakuje temu primerno vedenje. Vojaške organizacije zahtevajo od vojaške družine tudi določeno stopnjo prilagoditve. Vojaške žene morajo sprejeti dejstvo, da so njihovi partnerji na prvem mestu zvesti vojaški organizaciji in ne svoji družini. Partnerji in otroci mora jo biti pripravljeni preseliti se, ko njihov družinski član dobi ukaz o premestitvi. Družine morajo biti sposobne preživeti daljša obdobja ločitve, partner pa mora biti pripravljen in sposoben opravljati tudi družinsko vlogo, ki se je pokazala z odhodom enega družinskega člana. Zato so družine pripadnikov oboroženih sil v posebnem položaju. Glede na to lahko rečemo, da so vojaške družine zelo pomemben dejavnik, ki lahko vpliva tudi na pripravljenost in učinkovitost delovanja oboroženih sil (glej Scheider in drugi 1994, str. 28-30).

3. IZZIVI, S KATERIMI SE SOOČAJO DRUŽINE V ČASU MIROVNE MISIJE

3.1 STRES IN MIROVNE MISIJE

Stres je fiziološki, psihološki in vedenjski odgovor posameznika, ki se poskuša prilagoditi in privaditi na notranje in zunanje pritiske (stresorje). Stresor pa je dogodek, situacija, oseba ali predmet, ki ga posameznik doživi kot stresni element in katerega rezultat je stres. Stres in dejavniki stresa niso za vse ljudi enaki in enako težko (ali lahko) rešljivi, pač pa ju določajo posameznikova osebnost, njegove izkušnje, energetska opremljenost, okoliščine, v katerih se pojavita, ter širše in ožje okolje, v katerem živi oseba. Pomembni so tudi življenjska naravnost posameznika in trdnost ter kakovost mreže človeških odnosov, ki ga obdajajo. Tako lahko sklenemo, da bo določeni dogodek za nekoga stresor, za drugega pa dobrodošla spodbuda v življenju (glej Dernovšek in ostali, 2006, 2).

Kadar človek začuti, da se je znašel v težkem položaju, morda celo nerešljivem, bo poskušal z vsemi znanimi mehanizmi reševanja problemov. Razmerje med svojimi lastnimi zahtevami in zahtevami okolja ter sposobnostjo reševanja je tisto, ki nam pove, ali bo stres škodljiv in uničevalen ali pa ga bomo obvladali in nas bo celo spodbudil k dejanjem. Določena količina

stresa je nujno potrebna za normalno življenje. Popolno prenehanje stresa pomeni smrt (Hrovatin, 1999, http://med.over.net/za_bolnike/bolezni_clanki/stres_clanek_1.htm).

3.1.1 Stres udeležencev mirovnih misij

Udeleženci mirovnih misij so velikokrat izpostavljeni številnim stresorjem, ki so lahko fizični (npr. pogoji dela, ekstremna vročina, nastanitvene razmere, pomanjkanje spanja, itd.) ali psihični (npr. ločenost od družine, grožnja smrti, itd.). »Mirovnik« je izpostavljen določenim stresnim dejavnikom pred operacijo, med njo in po mirovni operaciji. Dovzetnost za stresne dejavnike je objektivna in subjektivna oziroma je odvisna od posameznika, ki je stresu izpostavljen. V nadaljevanju so predstavljeni najpogostejši dejavniki, ki prispevajo k stresu ob odpravi v mirovne misije.

Dejavniki, povezani s posameznikom:

- osebno zdravje posameznika in družine,
- posameznikove sposobnosti predelave stresnih situacij ob odločanju in odhodu,
- sposobnosti družine za predelavo stresnih situacij,
- urejenost razmer v domačem okolju,
- urejenost materialnih in finančnih razmer,
- občutek varnosti v družinskih odnosih,
- zaupanje v lastne sposobnosti,
- zaupanje v poveljujočega, enoto in usposabljanje,
- odnos do sprejete dolžnosti,
- prejšnje izkušnje ob daljši odsotnosti,
- vrsta in nivo motivacije za odhod (De Soir, 1996, 36).

Dejavniki, povezani z odhodom:

- predviden čas za pripravo na odhod,
- prejšnje izkušnje družine ob daljši odsotnosti,
- odnos družine do sprejete dolžnosti,
- pomembni družinski dogodki v času odsotnosti,
- starost otrok,
- zaupanje in podpora, ki jo ima družina na voljo s strani organizacije, kot tudi okolja (Barabé, 1999, <http://wps.cfc.forces.ge.calpapers/amsc2/barabe2.doc>).

Dejavniki, povezani z misijo:

- obveščenost posameznika in družine,
- narava odprave, posebej če je dvomljiva,
- dolžina odprave, posebej če je negotova,
- omejeni stiki z družino in možnost komuniciranja (pošta, telefon),
- skrb za lastno družino in bližnje,
- zemljepisna lokacija (teren, vreme)
- zapustitev domovine,
- pomanjkanje zaupanja pri bojevanju na tujih ozemljih,
- frustracije ob iskanju sovražnika,
- življenjski in delovni pogoji (prehrana, higiena, rekreacija),
- zaupanje v usposabljanje in vodenje enote,
- komunikacija – tuj jezik (lokalno prebivalstvo, tuji kolegi),

- nepristranskost (sprte strani),
- standardi vojaške stroke (multinacionalna delovna skupnost),
- tragedije družin, otrok in posameznih civilistov na območju,
- nenehna pripravljenost, pazljivost,
- strah pred okužbami in drugimi obolenji,
- življenjska ogroženost (oboroženi napadi, avto-bombe, mine presenečenja),
- posledice delovanja strelnega orožja in eksplozivnih sredstev na ljudi – ogledi ipd.,
- zapletenost postopkov in administrativnih poti v sistemu – birokracija,
- omejenost gibanja (Barabé, 1999, <http://wps.cfc.forces.ge.calpapers/amsc2/barabe2.doc>).

Dejavniki, povezani z vrnitvijo:

- sprememba življenjskega okolja,
- vključitev v domače življenjsko in delovno okolje,
- pričakovanja udeleženca misije,
- drugačne oziroma večje obveznosti do drugih (družina, otroci) (Barabé, 1999, <http://wps.cfc.forces.ge.calpapers/amsc2/barabe2.doc>).

Če udeleženci mirovni misij delujejo pod stresom, ima to sledeče posledice: zaradi manjše zbranosti in večje nepazljivosti ter nepravilne presoje obstaja večja možnost za nesreče, ki se lahko končajo s hudimi telesnimi ali psihičnimi poškodbami, tudi s smrtjo. Psihološki stres udeležence mirovni misij lahko obremeni do te mere, da spremenijo svoje vedenje, začnejo zlorabljati alkohol, kršijo pravila, ne opravljajo svojih dolžnosti, njihovo mentalno zdravje se slabša, morala pade in niso več sposobni opravljati svojega dela (Selected RAND Abstracts, 2005, http://www.rand.org/pubs/technical.reports/2005/RAND_TR192.sum.pdf).

Vsi ti stresni dejavniki pa niso povezani le s samim udeležencem mirovne misije, pač pa z vsemi njegovimi družinskimi člani, prijatelji, kolegi... Ločenost od družine in pogrešanje domačih je eden izmed najpogostejših stresorjev. Izhaja iz dejstva, da se udeleženci za daljše časovno obdobje ločijo od svojih družin in prijateljev. Ločitev na obeh straneh izoblikuje skrb, kako ljubljene osebe živijo, ali so varne, ali lahko same preživijo daljše časovno obdobje ter skrb obstoja razmerja med partnerjema.

3.1.2 Stres družinskih članov, ki ostajajo doma

Mislim, da so za samostojno obvladovanje stresov raznih vrst najboljše pripravljeni ljudje, ki odraščajo v družini, ki otroka pred različnimi obremenitvami pretirano ne ščitijo in ga navsezadnje pustijo samega v njih. Zato je ena od pomembnih funkcij družine to, da svoje člane uči različnih spretnosti in potrebnih sposobnosti za obvladovanje vsakovrstnih nalog ter jim pomaga razvijati zdravo samozavest. Tako učenje poteka pravzaprav ves čas neposredno pri premagovanju raznih preizkušenj in posredno prek zgleda pri bolj zrelih in bolj izkušenih članih družine. Družina pomaga svojemu članu tudi s tem, da poskrbi za ustrezen odmerek stresa, ki ga doživlja. Najbolje je, če tega – kot še toliko drugih stvari v življenju – ni ne preveč in ne premalo.

▪ Odhod oziroma ločitev

Mirovne misije nimajo posledic le za udeležence, temveč vplivajo tudi na njihove družinske člane. Odhod družinskega člana, običajno očeta, in njegova ločitev je težka tako za tistega, ki odhaja na misijo, kot tudi za tiste, ki ostajajo doma. Odprava povzroči čustveni stres in stres

povezan z odnosi znotraj zvez in družin. Posledice niso nujno vedno negativne. Za nekatere udeležence mirovni misij ločitev predstavlja veliko preizkušnjo, ki jih utrdi. Šele daleč od doma so spoznajo, kako imajo radi svoje domače in koliko jim pomenijo (Orthner, 2002, <http://www.armymwr.com/corporate/docs/planning/SAFIVSeparation.pdf>).

- **Komunikacija**

Jedro vsakršnega odnosa, seveda tudi partnerskega in odnosov znotraj družine, je komunikacija. Vendar pa mora biti komunikacija, če hočemo odnos razvijati, usmerjena in v naprej načrtovana, ko je družinski član v mirovni misiji. V čim krajšem času je potrebno povedati bistvo ter sporočiti svoje misli in čustva. Zaradi omejenih možnosti komuniciranja se v odnosih kaj kmalu lahko začnejo pojavljati nedokončane komunikacije, nerazumevanje, tihi dogovori, nerazčiščeni zapleti, potlačena čustva, zamere, tabu teme in vse to tvori vse bolj spolzka in močvirnata tla, na katerih je zelo težko graditi in vzdrževati izpolnjujoč odnos (DACOWITS Draft Interim Report, 2003, http://www.dtic.mil/dacowits/briefings/Interim_Report1_Deployment.doc). Večina udeležencev, ki so sodelovali v razgovoru, je dejala, da se je komunikacija med njimi in njihovimi partnerji močno izboljšala, saj so se morali dogovoriti in planirati čas pogovorov preko telefona, interneta. Eden izmed udeležencev je opazil, da se je odnos med njegovo ženo in njegovimi straši močno izboljšal, saj so bili med njegovo odsotnostjo bolj odvisni drug od drugega.

- **Trdnost partnerske zveze**

Mirovne misije so lahko vzrok za neskončna obtoževanja, kompromise, nezadovoljstvo, prepire, hlad in na koncu prekinitve odprtosti. Neizpolnjene čustvene potrebe, pogrešanje potrditev in obremenjevanje s stiskami so značilni za obdobje med misijo in vodijo v nezadovoljiv partnerski odnos. Vendar smo iz ljubezni do partnerja sposobni velikih dejanj, žrtvovanj, vztrajnosti, preseganja samega sebe. Udeleženec mirovne misije se zaveda, da ga nekdo čaka, da ima mesto, kamor se bo vrnil in bo z veseljem ter ljubeznijo sprejet. Partner, ki ostaja doma, ve, da nekdo misli nanj in si želi njegove bližine. To mu daje trdnost in upanje za preživljanje obdobja odsotnosti ljubljene osebe. Če je zveza med partnerjema dovolj trdna, bo preživela vsa razočaranja, stiske, malodušje in obup. Največ problemov so imeli udeleženci, ki so se nedavno pred odhodom na misijo poročili. Ti se soočajo z osamljenostjo, (ne)zaupanjem in (ne)zvestobo. Partnerska zveza nima na voljo dovolj časa, da bi se utrdila (Barnett, 2003, http://www.dtcc.edu/station-wilmington/pffs/counseling/06_2003_counseling-corner.pdf).

- **Odsotnost partnerja in starša**

Začasna odsotnost enega od družinskih članov takoj sproži spremembe. Njegove naloge začnejo takoj izpolnjevati drugi. Postopoma začnejo prevzemati njegova opravila in njegov delež, povezan z njegovo vlogo med drugimi. Dela, ki jih je prej opravljal sedaj odsotni član, si v času njegove odsotnosti porazdelijo drugi. Tisti, ki ostajajo doma, začnejo pogosto združevati moči in se med seboj močno povežejo. Po drugi strani pa odsotnost enega člana lahko škodi novi družinski dinamiki ali posebno enem članu. Npr.: eden od otrok pod vplivom pričakovanj in posrednih ter neposrednih pritiskov preostalega dela družine postane glava družine, kar na povsem nov način določi njegovo identiteto, čeprav to ni v skladu z njegovimi težnjami, nagibi in predstavami. Mati, ki si ob prisotnosti odločnega očeta lahko privošči, da je mehkejša in bolj popustljiva, se začne medtem, ko ga ni, truditi, da bi bolj avtoritativno ravnala z otroki. Če je taka vloga njenemu značaju in dotedanjim izkušnjam tuja,

ji gotovo ni lahko. V novi vlogi lahko pretirava iz bojazni, da bi ji stvari ušle iz rok (Moelker, 2003, <http://www.nato.int/docu/colloq/w970707/m13.rtf>).

- Starševstvo

Udeleženci, ki imajo zrel in trden zakon, največkrat navajajo probleme povezane s starševstvom. Partner, ki je ostal doma, je prevzel vlogo matere in očeta ter se soočal z velikim pritiskom, še posebej če so otroci najstniki. Otroci staršev, ki so odšli na mirovno misijo, so prav tako plačevali davek za odhod enega izmed staršev. Reakcije otrok so odvisne od njihove starosti. Manjši otroci pogrešanje starša izražajo preko svojega obnašanja, npr.: z nasprotovanjem zahtevam drugega starša in zavračanjem njegovega ljubkovanja, z izražanjem nemoči s kujanjem in kljubovanjem. Starejši otroci se vedejo agresivno, ker jih je strah in imajo več težav v šoli. Počutijo se krive za odhod starša. Vse to prispeva k večjemu stresu starša, ki ostaja doma in skrbi za vzgojo otrok, ter poleg tega hodi v službo in vodi gospodinjstvo (Moelker, 2003, <http://www.nato.int/docu/colloq/w970707/m13.rtf>).

- Ponovno vzpostavljanje odnosov po vrnitvi

Vrnitev udeleženca mirovne misije po daljšem časovnem obdobju zanj in za njegovo družino ni enostavna. Partner, ki je ostal doma, se je navadil na samostojno življenje (žena se je naučila sama zamenjati plin ali varovalko, pokositi travo, vzdrževati vozilo...). Lahko je čutiti nekakšno vrsto zamere žene do moža, ki je morala prevzeti vso odgovornost, in se počuti, kot da jo je mož pustil na cedilu, medtem ko je on nekje daleč stran doživljal »avanturo«. Otroci so se medtem navadili na način vzgoje matere in lahko se zgodi, da po vrnitvi ne upoštevajo očeta ali pa od njega pričakujejo, da jim bo nudil oporo tudi v trenutku, ko ne bodo ravnali pravilno. Vsi, ki so udeleženca z velikim veseljem pričakovali doma, od njega pričakujejo veliko pozornosti. Na drugi strani pa si udeleženec misije želi razumevanja in čas za klimatizacijo. Potreben je čas za ponovno vzpostavitev odnosov, reintegracijo in stabilizacijo. Zato je pomembno, da se udeleženec in njegovi domači počasi navadijo drug na drugega in sklenejo nekakšen kompromis za nadaljnje skupno življenje. V nasprotnem primeru se lahko razvije stres pri vseh družinskih članih, če pa je ta stres dolgotrajen in si družina ne poišče pomoči, lahko sledi družinska travma, ki pa nemalokrat privede do uničenja zveze med partnerjema in razpada družine (Franklin, 2004, http://public.afosi.amc.af.mil/deployment_stress/Documents/Booklet2.pdf#search='deployment%20and%20family%20reunion').

- Vpliv na otroke

Nered v družini, stres in disfunkcionalnost družine pušča posledice tudi pri otrocih, čeprav mislimo, da oni ne bodo prizadeti in jih lahko zaščitimo pred omenjenimi uničevalnimi vplivi. Dejansko je res, da otroci opazijo vsako spremembo in se zavedajo vseh težav, ki pestijo družino. Otroci mislijo in čutijo ter imajo enake čustvene potrebe kot odrasli. Rodili so se s sposobnostjo natančnega opazovanja, zaznavanja in prepoznavanja okolja. Otroke skrbi, so prestrašeni, prizadeti, preobremenjeni, trpijo, itd. Ko gre kaj narobe, potrebujejo tolažbo, ljubezen in podporo. Različne stresne situacije povzročajo razvoj številnih simptomov stresa ter pripomorejo k nastanku zdravstvenih in psihičnih problemov. Velikokrat nočejo izraziti svojih misli in občutkov, saj ne razumejo situacije ter njenega bistva. Če bodo tiho, bodo problemi izginili sami od sebe. Starši navadno ne ukrepajo, dokler otrok ne spremeni svojega obnašanja (postane agresiven, se začne zapirati vase, postane brezbrizen, zavije na stranska pota) ali pri njih opazijo bolezenske znake. Vedeti moramo, da otrok potrebuje nekoga, ki ga bo poslušal. Če njegovi starši trpijo, vedno prevzame krivdo nase in se počuti odgovornega zanje. Naslednja stopnja je samoobtoževanje, kateremu sledi prevzem vloge čustvenega

skrbnika celotne družine. Problem nastane, če so otroci majhni in svojih občutkov še ne znajo izraziti z besedami. Takrat morajo biti starši pozorni na njihovo obnašanje, ki se močno spremeni in ga lahko označimo kot nesocialno (Bell in R.Schumm, 2001, http://www.hr.upenn.edu/emergency/Crisis_when_a_family_member_is_deployed.pdf#search='preparing%20family%20to%20deployment').

Iz lastnih izkušenj in izkušenj družin, ki jih poznam, lahko trdim, da se pravzaprav vsaka družina ves čas srečuje z različnimi stresnimi situacijami in se mora spoprijemati z njimi. Stres je nujen sestavni del življenja in nobeni družini ni prihranjen. Spremembe, ki jih prinaša, so pogoj za razvoj posameznih družinskih članov in družine kot sistema. To so zahteve po prilagajanju, na katerih temelji vsaka pot naprej in za katere se je treba prav tako pripraviti, zbrati in razporediti moči za njihovo obvladovanje kot za druge, bolj izjemne in nepričakovane preizkušnje ter obremenitve. Ti nujni razvojni stresi pa so priložnost za oblikovanje notranjih odnosov v družini, za učenje in oblikovanje samostojne osebnosti vsakega člana družine. Čeprav so marsikdaj težavni, naporni, neprijetni in često porabijo veliko družinske energije, brez njih njeni člani ne bi imeli možnosti za graditev osebnosti in za razvijanje za življenje potrebnih spretnosti.

3.2 TRAVMA IN POSTTRAVMATSKA STRESNA MOTNJA KOT MOŽNI POSLEDICI MIROVNIH MISIJ

3.2.1 Kaj je travma?

Travma predstavlja za človeka ogrožajoč dogodek, ki izzove močno emocionalno reakcijo, ki lahko dolgotrajno popači splošno emocionalno odzivanje te osebe. Takšen dogodek spremeni življenje prizadetega človeka. Najgloblja posledica je sprememba vrednostnega sistema. Le-ta je hierarhično urejen in stabilen ter običajno usmerja človekovo vedenje v najširšem smislu. Ko govorimo o duševni travmi, mislimo na duševno rano, bolečino, ki je bila povzročena z negativnim stresom in ga je posameznik doživel kot čustveni šok. Duševna travma ima dolgotrajnejše učinke, tako fiziološke kot psihološke (Dernovšek, 2006, 3-4).

Razlika med stresom in travmo je razvidna in spodnje tabele:

Tabela 1: Razlike med stresom in travmo

STANJE STRESA	TRAVMA
<ul style="list-style-type: none"> – je takojšen odziv posameznika na stresno situacijo, – začasno zamaje ravnovesje posameznika, – simptomi trajajo od nekaj ur do nekaj dni – stres je lahko pozitiven; deluje spodbudno 	<p>V principu gre za enak odziv kot pri stresu, vendar:</p> <ul style="list-style-type: none"> – duševna rana je globlja, – čustveni šok traja dlje časa, – ima daljnosežnejše posledice, – dolgoročno se lahko razvijejo duševne motnje, depresija ali – posttravmatska stresna motnja (PTSM)

Vir: Dernovšek in ostali (2006, str. 4)

Včasih lahko precenjujemo nevarnost oziroma resnost situacije in trpimo po nepotrebnem, največkrat pa se zgodi, da minimaliziramo resnost tega, kar smo doživeli. Zaradi tega imajo enaki travmatični dogodki lahko različne subjektivne učinke oziroma reakcije.

Ravno tako lahko govorimo o enkratnih travmatičnih dogodkih in o ponavljajočih se ter dlje časa trajajočih travmatičnih situacijah. Kakšen bo odziv posameznika, je odvisno od njegove starosti, znanja, sposobnosti spoprijemanja, energetske opremljenosti, podpore okolja.

3.2.2 Narava posttravmatske stresne motnje

Posttravmatska stresna motnja je ekstremna oblika posledic udeležbe mirovnih misij, ki se lahko ali pa se sploh ne razvije pri udeležencih mirovnih misij. Simptomi posttravmatske stresne motnje, ki jih doživljajo udeleženci mirovnih misij, pa moteče vplivajo na vse tiste, ki so kakorkoli povezani z udeleženci mirovnih misij (npr.: na družinske člane, ostale sorodnike, prijatelje, kolege, sodelavce, znance...) (Ford, 2002, http://www.ncptsd.org/facts/veterans/fs_managing_stress.html).

Posttravmatska stresna motnja nastopi kot zakasneli in protrahirani odziv na stresni dogodek ali obremenilne okoliščine (kratkega ali dolgega trajanja) izjemno nevarne ali katastrofične narave, kar skoraj vsakogar spravi v hudo stisko. Tipične poteze vključujejo epizode vnovičnega oživljanja travme v obliki vsiljivih spominov (»flashback«), sanj in nočnih mor, ki se pojavljajo na trajnem ozadju občutka »gluhosti« in emocionalne otopelosti, odtujenosti drugim ljudem, neodzivanja okolici, anhedonije in izogibanja dejavnostim in okoliščinam, ki spominjajo na travmo. Navadno opažamo tudi stanje avtonomne prerazdražljivosti in prenapete budnosti, povečano vznemirjenje in nespečnost. Z omenjenimi simptomi in znaki sta navadno povezani tudi tesnoba in depresija, pogosto je tudi razmišljanje o samomoru. Simptomatika se pojavi po travmi z latenco od nekaj tednov do mesecev. Potek je valujoč, vendar je v večini primerov pričakovati ozdravljenje. V majhnem številu primerov lahko ta motnja postane kronična - nekaj let, z možnim prehodom v trajno osebnostno spremenjenost (Ziherl, 2006, 43).

Menim, da priča grozotam in brutalnemu nasilju v mirovnih operacijah terja od pripadnikov mirovnih misij določen davek. Vse večje število mirovnih operacij povečuje tveganje nastanka simptomov PTSM, vendar pa ti ne vplivajo le na udeleženca mirovnih misij, temveč tudi na njegovo družino, sodelavce in prijatelje.

3.2.3 Mirovne misije in PTSM

V zadnjem desetletju lahko opazimo obsežno in temeljito spreminjanje politične in varnostne podobe sveta, kar je povzročilo vrsto pomembnih premikov v mednarodnih odnosih. Zaradi pojavljanja na novo zaznanih varnostnih tveganj in groženj so se spremenile tudi naloge in delovanje mirovnih misij. Znotraj njih je naraslo tveganje nezgod in število smrtnih žrtev udeležencev. Vse večje zahteve po določenih znanjih, veščinah, fizični in psihični pripravljenosti ustvarjajo določen pritisk, kar pa povečuje možnost pojava PTSM.

Udeleženci mirovnih misij delujejo v slabih pogojih, ves čas je prisotna napetost, grožnje in maščevalnost čutijo tudi s strani, kateri nudijo pomoč in podporo. Izpostavljeni so dolgoročnim, ponavljajočim se travmatskim dogodkom. Nenehna pripravljenost, pazljivost in opreznost vzbujajo občutek strahu. V kočljivih situacijah so življenjsko ogroženi, kljub temu

za njihovo rešitev ne smejo uporabljati agresivnih metod, temveč morajo najprej poskusiti težave rešiti po mirni poti.

Kotnik-Dvojmoč (2002, str. 192) mirovne operacije oz. operacije v podporo miru deli na več tipov, in sicer: preventivna diplomacija, preventivna razmestitev sil, vzpostavljanje miru, ohranjanje miru, krepitev miru ter vsiljevanje miru. Udeleženci v omenjenih misijah so, ne glede na tip mirovne misije, v kateri delujejo, ves čas v nevarnosti za svoje življenje. So posredniki med sprtimi stranmi in zato se morajo v nevarnih okoliščinah odzvati na različne izzive obeh strani. Poklicani so, da bi pomirili nasprotujoči si državi, rasi, sovražna naroda. Med patroljiranjem na nevarnem področju, nadzorovanjem javnega reda in miru ali opazovanjem gibanja beguncev ter opravljanjem drugih nalog, so udeleženci mirovni misij izpostavljeni očem ostrostrelcev, terorističnim napadom, napadom iz zasede. Kljub pritiskom, ki ga čutijo ob zavedanju nevarnosti, ki preži na vsakem vogalu, morajo ostati prisebni. Od njih se pričakuje objektivnost, nevtralnost. V kritičnih situacijah pa morajo znati pravilno odreagirati, možnost uporabe strelnega orožja pa je pri tem omejena, minimalizirana. Velikokrat jim je uporaba sile povsem prepovedana. Neenakost med obsegom osebnega žrtvovanja, napora in truda ter pomembnosti oz. vpliva na potek mirovne misije, pripelje udeležence v nevzdržen položaj. Vsi se morajo naučiti delovati v tujem okolju, saj imajo njihove akcije strateške posledice. To okolje pa zahteva visoko stopnjo prilagodljivosti. Srečajo se s popolnoma novo kulturo, socializacijo, normami in vrednotami, religijo, družbeno in državno ureditvijo itd. Glede na naravo mirovni misij lahko trdimo, da pri udeležencih mirovni misij obstaja velika možnost za razvoj PTSM. Pogosto delujejo v okoliščinah in položajih, ki vzbujajo strah, kar pa udeležence slabi in izčrpa. Žal pa niso le oni žrtve tega pritiska, temveč čutijo posledice tudi njihove družine (Ford, 2002, http://www.ncptsd.org/facts/veterans/fs_managing_stress.html).

3.2.4 Cena PTSM

Cena, ki jo plačajo udeleženci mirovni misij

Jeza in bes pomagajo udeležencem mirovni misij spoprijeti se s čustveno obremenilnimi situacijami, s katerimi se srečujejo pri svojem delu. Kombinacija teh dveh čustev pripomore tudi k olajšanju oz. odpravi občutka nemoči in slabosti. V sebi poskušajo zatreti vsa čustva, ki bi jih negativno vznemirila in prizadejala notranjo bolečino, pri tem pa si pomagajo s prej omenjeno kombinacijo jeze in besa. Ko se udeleženci mirovni misij vrnejo domov v civilno življenje, se lahko zgodi, da jih ravno ta družba, ki jih je poslala v »boj« za njeno korist, označi kot socialno neprimerne. Zaradi duševnih in/ali fizičnih poškodb, ki jih je udeleženec utrpel, se težko vključi v družbo, zato ga le-ta stigmatizira ali celo izloči. Zelo težko se je izogniti strašnim dogodkom pri delu v mirovni misiji, zato se le malokateri udeleženec vrne domov s spomini na nenavadne, grozne dogodke, katerim so bili priče. To v njih pusti rane, ki jih je težko zaceliti. Nepravilnosti, krivice, in sicer moralne ali socialne, ki so se zgodile njim ali drugim, bistveno pripomorejo k razvoju PTSM. Biti v nevarnosti zaradi nevarni delovni pogojev, biti priča iznakažanju teles, videti pohabljeni ljudi, oblikujejo zmes sovražni čustev. S psihološkega vidika mirovne operacije povzročajo pri udeležencih takšne poškodbe, kot sodelovanje v vojni. Pretekle študije kažejo, da so negativni aspekti mirovni operacij skladni z ugotovitvami sodelovanja v Vietnamski vojni. Iz tega razloga bi simptome vietnamskih vojni veterani lahko primerjali s simptomi udeležencev mirovni misij. Večina udeležencev ne utrpi močnih poškodb, zato premagajo PTSM in popolnoma ozdravijo ter znova zaživijo »normalno življenje«. Na žalost pa nekateri nikoli ne ozdravijo in

ostanejo do smrti v svojem breznu, iz katerega ne vidijo izhoda (Roger in Leigh, 2002, <http://www.dmjournals.com/cgi/content/full/324/7333/340>).

Cena, ki jo plačajo družine udeležencev mirovnih misij

Travmatski dogodek pa ne učinkuje le na primarno žrtev (udeleženca travmatskega dogodka), temveč lahko vpliva tudi na sekundarne žrtve, kot so družinski člani, ostali sorodniki, prijatelji, znanci. Ko so simptomi PTSM in druge travmatske reakcije dolgotrajne in izredno otežujoče, lahko predstavljajo za družinsko življenje velik problem. Naravno je, da se družinski člani odzovejo na dejstvo, da njihova ljubljena oseba doživlja travmo. Vznemirljivo in mučno je vedeti, da nekdo, ki ga imaš resnično rad, preživlja težak preizkus. Celotna družina občuti spremembe svoje ljubljene osebe na področju čustev in dejanj. Zelo težko se je sprijazniti in soočiti s temi spremembami, zato je kot družina naporno shajati skupaj in nemalokrat se zgodi, da se umikajo drug pred drugim. Tako kot različni ljudje drugače reagirajo na travmatsko izkušnjo, tako se družine na drugačen način odzovejo na čustvene in vedenjske spremembe enega izmed družinskih članov (Roberts, 2002, <http://www.businesstraumagroup.co.uk/Traumadoc.htm>).

Žene ali dekleta, ki so preko svojega moža oz. fanta postale sekundarne žrtve PTSM, navadno občutijo nelagodje v zvezi z odnosi, ki so se spremenili med njimi in njihovimi partnerji in v celotni družinski skupnosti. Neprijetne spremembe so za njih obremenilne. Problemi, s katerimi se soočajo možje oz. fantje, postanejo tudi njihovi problemi. Ti pa so:

- Domneven občutek popolne odgovornosti ustvarja ogromen pritisk: bojijo se za ohranitev služb svojih partnerjev, saj bi lahko povsem same ostale odgovorne za finančno vzdrževanje družine, kar bi znižalo družinski proračun s tem pa družinski standard.
- Zmedenost glede možnosti rešitve problema njihovih partnerjev in s tem problemov družine. Občutijo, da drug drugega ne moreta več podpirati in si pomagati.
- Spoznanje, da se pri obeh pojavlja nizko samospoštovanje, nenehna zaskrbljenost in nestrpnost ter občutek nemoči. Počutijo se krive za bes in razjarjeno vedenje njihovih partnerjev (prevzemanje krivde nase).
- Bojijo se karkoli reči svojim možem, ker ne vedo, kako se bodo odzvali. Ne vedo, kako bi se one odzvale ali odgovorile na določena dejanja in vprašanja svojih mož. Počutijo se nezmožne pomagati svojim možem v njihovi stiski in se ne pritožujejo nad čustveno, verbalno ali psihično zlorabo, ki jo nad njimi izvajajo njihovi partnerji.
- Doživljajo čustveno in finančno nestabilnost in ne znajo več reagirati v takšnih vrstah kriz. Ne čutijo potrebe po zadovoljevanju lastnih potreb. Imajo občutek, da je njihova pomoč nezaželjena in da je njihov trud ter napor v očeh njihovih partnerjev brez vrednosti.
- Počutijo se odgovorne za urejanje vseh družinskih zadev. Poleg službe, opravljajo vsa gospodinjska opravila, hranijo otroke in moža ter poskušajo opraviti tudi tista dela, za katera je bil prej zadolžen partner. Na drugi strani pa se bojijo, da bi postal popolnoma odvisen od nje.
- Občutek imajo, da so vzrok za partnerjevo negativno vedenje oz. da pri njih vzbujajo slabo razpoloženje. Občutijo odtujitev med njimi in možem ter možem in otroci. Zdi se jim, kot da partner ni več družinski človek, saj se več ne vede kot mož in oče in ne opravlja partnerskih ter očetovskih obveznosti (Leyva, 2003, 25).

Če so otroci sekundarne žrtve PTSM, se lahko zelo hitro zgodi, da sami postanejo primarne žrtve PTSM. Travmatski stres in prisotnost PTSM izbruhne na dan kot sledeče oblike:

- ponavljajoče premlevanje tem, povezanih z travmatskim dogodkom,

- nazadovanje na umskem področju,
- močenje postelje in nenadzorovano opravljanje potrebe,
- neodzivanje na normalne dražljaje, nereagiranje na čustvene situacije,
- nočne more, strah in groza,
- nenavadno vedenje do neznanih oseb, visoka stopnja opreznosti in budnosti ter bliskovite ter prestrašene reakcije na nenaden hrup,
- problemi s kožo ali mišični krči,
- želodčne težave, glavoboli, splošno slabo počutje brez specifičnega razloga,
- razvoj bolezni, katerih diagnoze se ne da ugotoviti (Eochus in McCormick, 1999, 26).

Zgoraj navedeni indikatorji sprememb pri otrocih, ki so posledica sprememb v njihovem neposrednem okolju, so skupni velikemu številu otrok, ki so izpostavljeni kakršnikoli stresni situaciji. Ti indikatorji nam jasno kažejo, da se z otrokom nekaj dogaja. Ker ne zna ali ne ve, kako bi izrazil svoje občutke in čustva, nam to pokaže s spremenjenim obnašanjem. Nekateri otroci s časom popolnoma prebolijo travmatični dogodek in ne kažejo več simptomov. Drugi pa dogodek zakopljejo globoko vase in poskušajo nanj pozabiti, vendar navadno čez nekaj let podzavestno pride na površje, ko so že mislili, da so nanj popolnoma pozabili. Posledice so v tem primeru veliko hujše in uničujoče za otroka. Poleg motenj spanja, ponovnega doživljanja travmatskega dogodka, zdravstvenih problemov in nenavadnega vedenja, se pojavijo še novi strahovi (strah pred temo, samoto, neznanimi predmeti ali stvarmi, ki so kakorkoli povezani s travmatičnim dogodkom ali ga spominjajo nanj) ter stopnjevano agresivno vedenje. Izgubijo zanimanje za igre ali druženje s prijatelji, njihovo socialno življenje se slabša, omejena zmožnost čustvovanja, oteženo učenje, razumevanje in pridobivanje novih veščin. Če v takšnem primeru otroku ni nudena pomoč, mu lahko te spremembe in pritiski za vedno spremenijo življenje. V njegovo notranjost se zarežejo globoke rane, ki pa jih je potrebno zdraviti leta in leta (glej Eochus in McCormick, 1999, str. 27).

Poudariti moramo, da je PTSM pri udeležencih mirovniških misij zelo, zelo redka. Do danes v Slovenski vojski še nismo zasledili, da bi katerikoli udeleženec trpel za PTSM. Kljub temu pa se mi je zdelo vredno omeniti tudi to skrajno negativno posledico, saj jo številni tuji strokovnjaki, ki se ukvarjajo z proučevanjem vpliva mirovniških misij na same udeležence in njihove bližnje, velikokrat in močno poudarjajo. Tuje vojske namreč sodelujejo v mirovniških misijah veliko dlje kot Slovenska vojska in službujejo na vseh svetovnih kriznih žariščih, kjer je nasilje in brutalnost ljudi do sočloveka za marsikoga od nas nepredstavljiva. Naj še enkrat poudarim, da PTSM ni pravilo, ampak redka izjema.

3.3 ČUSTVA IN OBČUTKI UDELEŽENCEV MIROVNIŠKIH MISIJ IN NJIHOVIH DRUŽIN

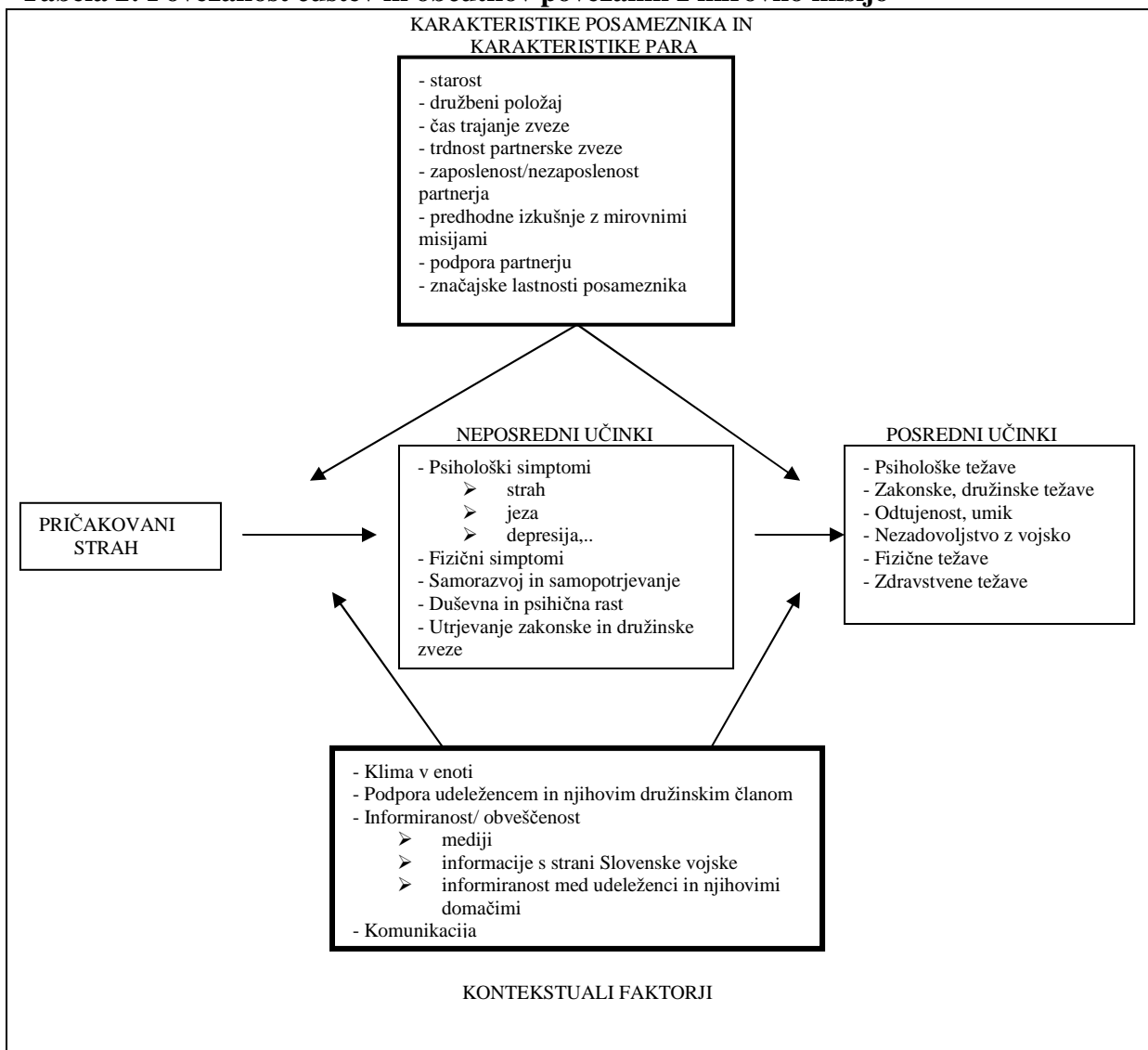
Čustva so duševni procesi in stanja, ki izražajo človekov vrednostni odnos do zunanjega sveta ali do samega sebe. Osebe, situacije in dogodke nevtrarno spoznavamo, hkrati pa jih s čustvi vrednotimo, določamo njihovo pomembnost za nas. Čustva so torej evalvacije (presoje o tem, kaj je zaželeno in kaj nezaželeno), specifični načini spoznavanja sveta (Kompore in ostali, 2002, 169).

Večina psihologov meni, da imajo čustva prilagoditveno funkcijo, tj. da omogočajo učinkovito prilagajanje spremembam v odnosu med posameznikom in zunanjim svetom.

Povezana so z aktivacijo organizma, ki služi uspešnejšemu soočanju s spremenjeno situacijo. Ker sem že večkrat omenila, da je sodelovanje v mirovni misiji enega družinskega člana velika sprememba za vso družino, kateri se morajo prilagoditi, se mi zdi smiselno, da si pogledamo čustva, ki oblikujejo mozaik doživetij družinskih članov v času trajanja mirovne misije.

Struktura družinskega življenja je prepletena s kompleksnim medsebojnim delovanjem čustev družinskih članov. Torej ni nenavadno, da čustveno življenje svoj višek dosega v domačem okolju. Družine se morajo učinkovito spopasti z ovirami, s katerimi se srečujejo. Poleg običajnih problemov, kot so zagotavljanje hrane in strehe nad glavo, se morajo v zadostni meri ukvarjati tudi s čustvenimi izzivi (Čačinovič Vogrinčič, 1998, 208).

Tabela 2: Povezanost čustev in občutkov povezanih z mirovno misijo

Vir: Britt, T.W. in ostali (2006, str. 65)

Najpogostejša čustva, ki jih izzovejo mirovne misije pri družinskih članih udeleženca in pri njem samem so:

- Zaskrbljenost in strah

Partnerji in otroci udeleženca mirovne misije so zaskrbljeni glede varnosti in zdravja člana, ki odhaja na misijo. Partnerke skrbi, da same ne bodo zmogle poleg svojih zadolžitev opravljati še nalog udeleženca, da bi se napačno odločile, da bi odnos med partnerjema postal šibek ali da bi jih partner celo zapustil. Sprašujejo se, ali bo mirovna misija negativno vplivala na odnose med družinskimi člani. Skrbi jih, da ne bi zmogle same vzgajati otrok in bi zašli na kriva pota. Podobne skrbi obremenjujejo tudi udeleženca mirovne misije: kako bo partnerka zmogla vse sama, kako bodo otroci preživeli obdobje njegove odsotnosti in kakšne bodo posledice itd. Zaskrbljenost v posameznikih vzbuja napetost in nesproščenost, kar vpliva na odnose znotraj družine. Samo zavedanje, da se lahko zgodi nepričakovano nekaj strašnega, povzroča pri družinskih članih občutek skrajnega strahu. Še posebej takrat, ko jih nekdo v družini ves čas spominja na možne nevarnosti. Zelo pogosto se tisti, ki je doživel strašen dogodek, počuti napetega ter se skriva, da bi ostal varen. Kupijo si psa čuvaja, v hišo vgradijo alarmni sistem ali celo kupijo orožje, da bi zavarovali sebe in svojo družino. Če je nekdo v družini ves čas zaskrbljen glede varnosti, se tudi ostali ne počutijo varno (Roberts, 2002, <http://www.businesstraumagroup.co.uk/Traumadoc.htm>).

- Osamljenost

Ena od temeljnih človekovih potreb je potreba po pripadnosti, ki se nanaša na iskanje in vzdrževanje medosebnih odnosov. Če ta potreba ni zadovoljena, se človek počuti osamljenega. Reakcije na osamljenost so: obup, občutja zapuščenosti in nemoči, depresivnost, dolgčas in pretirano samopodcenjevanje (Rook, 2000, 74). Tako udeleženec, kot njegov partner se v času trajanja mirovne misije počutita osamljena. Velike razdalje, ki ju fizično ločujejo, vzbujajo subjektivno občuteno neskladje med njunim odnosom, ki ga zaznavata ter odnosom, ki si ga želita. Pomanjkanje pozornosti, nežnosti, čustvene opore, intimne in komunikacij med njima, ki med misijo potekajo izključno po telefonu in svetovnemu spletu, prispevajo k osamljenosti.

- Sočustvovanje in razumevanje

Ena izmed prvih reakcij domačih na težave, s katerimi se sooča udeleženec mirovne misije, je sočustvovanje. Zelo jim je žal, ker vidijo, da ji je hudo pred odhodom. V času trajanja mirovne misije se sam udeleženec sooča s številnimi stresnimi situacijami, ki ga obremenjujejo. Njegovi domači ga poskušajo razumeti in so mu naklonjeni. To pa ima pozitivne posledice za udeleženca, počuti se bolje, saj se zaveda, da mu nekdo vedno stoji ob strani in mu je pripravljen pomagati. Sočustvovanje pa ima lahko tudi negativne posledice in sicer takrat, ko postane navada. Takšna oblika sočustvovanja pošilja sporočilo, da ne zaupajo v njegove sposobnosti. Udeleženec sočustvuje s svojo partnerico med misijo, ko se sama bori z velikimi težavami doma, ko je preobremenjena in žalostna zaradi svojih ter otrokovih neuspehov (Roberts, 2002, <http://www.businesstraumagroup.co.uk/Traumadoc.htm>).

- Jeza

Jeza spada med negativna čustva, saj se najpogosteje pojavi kot odgovor na dejanja in besede drugih, poleg tega je pogosto usmerjena na druge, posledice doživljanja in izražanja jeze pa so pogosto medosebne (Anić in Živčić, 2005, http://www2.arnes.si/~dpsih/priloge_vabila_seminar_jeza.pdf). Partnerke so jezne na udeležence, če odločitev o odhodu na misijo ni bila sporazumna. Otroci so jezni na svojega očeta/mater, ker je odšel/la, saj se je življenje brez njegove/njene prisotnosti močno spremenilo. Med mirovno misijo so partnerji, ki ostajajo doma, največkrat podzavestno jezni na udeleženca mirovne misije, ker so ostali sami z vsem

domačim delom in opravili. Udeleženec pa je jezen na svojega partnerja, če se le-ta neprestano pritožuje nad preobremenjenostjo ali pa je jezen celo sam nase, ker v kriznih trenutkih ne more biti na voljo svojim domačim. Po vrnitvi udeleženca iz mirovne misije domači pričakujejo, da bo udeleženec sprejel družino takšno kot je in takoj prevzel svoj del odgovornosti ter da bo prišel nazaj takšen, kot je odšel. Velikokrat temu ni tako, saj spremembe, doživljanja in težave, ki so povezane s sodelovanjem v mirovni misiji, vplivajo na njegovo duševno, čustveno in fizično stanje. Takrat se lahko pojavi čustvo jeze na obeh straneh. Na primer: žena je jezna na svojega moža, ker noče z njo v družbo ali na družabne dogodke, da bi se skupaj zabavala in se oddahnila od napornega dne; ker se izogiba spolnemu življenju ali noče skrbeti za otroke. Udeleženec je jezen na družinske člane, ker vsi naenkrat veliko pričakujejo od njega, sam pa bi se najraje malo odpočil od napornega šestmesečnega službovanja (Roberts, 2002, <http://www.businesstraumagroup.co.uk/Traumadoc.htm>).

- **Žalost**

Čustvo, ki se mu v življenju zagotovo ne moremo izogniti, je žalost. Spada med univerzalna človeška čustva. Vsi se soočamo z izgubo bližnjih, končanjem pomembnih odnosov ter povsem vsakdanjimi izgubami ter razočaranji (Kompare, 2002, 172). Žalost je pri udeležencih in njihovih družinskih članih prisotna predvsem tik pred odhodom na mirovno misijo, saj je sprejetje dejstva, da partner oziroma oče/mati odhaja za daljše časovno obdobje, težko. Prav tako je težko slovo, predvsem od ljudi, ki nam veliko pomenijo in so nam vedno na razpolago, še posebej v kritičnih situacijah. To čustvo se pri družini pojavi tudi takrat, ko ji njihova ljubljena oseba sporoči neprijetno novico (npr.: udeleženec je zbolel ali se poškodoval ipd.). Seveda je žalosten tudi udeleženec, če je izvedel, da imajo njegovi domači težave, ki jih le s težavo premagujejo ali se jim je zgodilo kaj pretresljivega. Žalost je povezana tudi z razočaranji in neuspehi, ki doletijo družinske člane in udeleženca mirovne misije.

- **Ljubosumje**

Ljubosumje bi lahko definirali kot čustveno reakcijo na strah pred razpadom obstoječega odnosa. Partner postane ljubosumen, če začuti, da drugi interesi partnerja resno ogrožajo njuno zvezo - dokler oseba misli, da je pri partnerju na prvem mestu, je zadovoljna. Torej se ljubosumje ne pojavi vedno zaradi interesa za drugo osebo, lahko tudi zaradi partnerjevih konjičkov, dela... Nekaj podobnega se dogaja tudi, ko gre za otroško ljubosumje med brati in sestrami. Vzpodbuditi želi tako vedenje, ki bo pritegnilo izgubljeno in običajno k mlajšemu sorojencu usmerjeno pozornost staršev. Je kompleksno čustvo, ki ga spremljajo bolečina, jeza, bes, žalost, zavist, strah, trpljenje in ponižanje (Krapež, 2006, http://www.pozitivke.net/article.php/Ljubosumje_Sebicnost_Ljubezen). Ljubosumje je prav gotovo prisotno tako med udeleženci, kot njihovimi partnerkami. Predvsem se to čustvo pojavi pri mladih pari in zakoncih, saj njihove vezi niso še dovolj utrjene in je stopnja medsebojnega zaupanja nekoliko manjša, kot pri dolgotrajnih zvezah. Ljubosumje je moč prepoznati pri otrocih do bratov ali sester v času med misijo, ko je mati posvečala pozornost bratu/sestri in po misiji, ko oče posveča pozornost drugemu otroku.

- **Razdražljivost in nervoza**

Napetost, pritisk in obremenitve, žalost, strah in zaskrbljenost so psihični stresorji, ki vplivajo na naše počutje in vplivajo na razvoj nezdravih življenjskih navad ter povzročajo nič manj pomembne duševne težave, med katere uvrščamo tudi razdražljivost in vzkipljivost. Iz različnih raziskav, ki sem jih preučila lahko potegnem zaključek, da so udeleženci mirovni misij zelo razdražljivi pred misijo, medtem ko med misijo in po njej zelo redko. Njihove

partnerke pa so pred misijo srednje pogosto nervozne in razdražene, med misijo se razdražljivost pojavi zelo pogosto, po misiji pa je stopnja nervoze in razdraženosti zelo nizka. Iz tega lahko sklepamo, da je vrnitev iz misije v družinsko življenje za udeležence bolj stresno, kot priprave in odhod na misijo. Vzrok temu bi lahko bil ponoven prevzem nalog in odgovornosti, ki so bile v času misije preložene na ramena partnerk in nov življenjski tempo. Po vrnitvi udeleženca se partnerke razbremenijo, zato je prisotnost razdražljivosti ter nervoze zelo redka (Roberts, 2002, <http://www.businesstraumagroup.co.uk/Traumadoc.htm>).

- Občutek krivde in sramu

Družinski člani imajo občutek krivde in sramu, če se počutijo kakorkoli odgovorni za težave, v katerih se je znašel udeleženec mirovne misije. Takšni občutki preplavijo udeleženca, če se njegovi domači znajdejo v situaciji, v kateri potrebujejo njegovo pomoč, vendar jim zaradi geografske razdalje in svojih obveznosti ne more priskočiti na pomoč. Na primer: mož se počuti odgovornega, ker ni zaščitil žene, ko je bila napadena. Žena se počuti krivo, če je mož imel prometno nesrečo, ker ga ni prepričala, da se nebi udeležil mirovne misije. Občutek krivde in sramu se lahko pri članih družine pojavi tudi, ker sami ne vedo oz. niso sposobni pomagati svoji ljubljeni osebi, ki se je znašla v neizhodnem položaju (Roberts, 2002, <http://www.businesstraumagroup.co.uk/Traumadoc.htm>).

- Dolgčas

Občutek dolgočasje nam povzroča vzorec temeljnih vzrokov, kot so omejujoča prepričanja, nasprotujoče si vrednote in skrite želje (Wilks, 2001, 91). Družinski člani, ki ostajajo doma, pogrešajo svojo ljubljeno osebo, ki je odšla v misijo, in stvari, ki so jih počeli skupaj. Otroci pogrešajo igre, ki so jih igrali z očetom, nedeljske izlete, gledanje filmov v družbi očeta itd. Partnerka pogreša nakupovanje v spremstvu življenjskega sopotnika, večerne pogovore ob kozarčku dobrega vina. Zaradi odsotnosti očeta in partnerja tega več ne počnejo in ne vedo, kako bi zapolnili čas, ki so ga prej preživeli z njim. Postane jim dolgčas. V prostem času se lahko na mirovni misiji zdolgočasenega počuti tudi udeleženec, ki pogreša skupne trenutke s svojo družino.

- Tesnoba

Tesnoba je stanje, ki se prebudi, če je nekaj, kar je za nas pomembno, negotovo in verjetno zunaj našega nadzora. Tesnoba korenini v strahu pred neznanim (Wilks, 2001, 74). Tesnobo občutijo člani družine pred in med misijo, ko se sprašujejo, kako bodo živeli brez enega člana, ki je pomemben člen v družinski strukturi in ob misli, kako in kje bo živela njihova ljubljena oseba. Strah jih je za varnost udeleženca, za njegovo počutje, za zdravstveno stanje. Prav tako lahko občutke tesnobe prepozna pri sebi udeleženec, ki ga skrbi glede svoje varnosti, načina dela, življenjskih pogojev, svojih domačih... Tesnoba je pri vseh družinskih članih v največji meri prisotna tik pred odhodom.

- Upanje

Upanje projicira naše življenje v prihodnosti. Kaže nam, kaj si resnično želimo čutiti (Wilks, 2001, 166). Upanje je pri celotni družini zelo pogosto čustvo. Tako udeleženec, kot njegovi domači, upajo o številnih stvareh in dogodkih. Starša upata, da bodo otroci odločitev o odhodu v misijo dobro sprejeli. Družinski člani, ki ostajajo doma, upajo, da se bo njihova ljubljena oseba vrnila domov živa in zdrava. Udeleženec upa, da bodo njegovi domači dobro in brez težav preživeli obdobje njegove odsotnosti. Partnerja upata, da odsotnost ne bo

negativno vplivala na otroke in odnose znotraj družine ter da bo njuna zveza preživela to preizkušnjo.

- **Ponos**

Ponos odseva veselje ob izjemnem dosežku in nam poveča samospoštovanje. To nas povezuje s tistimi ljudmi, ki smo jim blizu (Wilks, 2001, 197). Partner, ki je v času mirovne misije ostal doma, je lahko ponosen nase, ker je sam vse dobro izpeljal v času odsotnosti svojega partnerja. Še posebej pa ta občutek pride do izraza, če je tudi udeleženec misije ponosen na svojega partnerja in mu to tudi pove ter ga pohvali. Enako velja tudi za udeleženca. Sam je lahko ponosen nase, ker je sprejel izziv in ga uspešno prestal. Svoje naloge v mirovni misiji je odlično opravil in sebi ter svojim nadrejenim pokazal, da je odlično izurjen ter sposoben za tovrstno delo. Tudi njegovi domači so ponosni nanj.

- **Dvomi in nezaupanje**

Včasih imajo družinski člani dvome do člana, ki se je udeležil mirovne misije. V njem ne vidijo več kvalitete, ki so jih nekoč občudovali in zaradi katerih so ga imeli tako radi. Oseba, ki je bila nekdanj odprta, je prišla domov introvertirana in se je zaprla vase. Oče, ki je bil pred odhodom na misijo ljubeč, vesele narave, flegmatik, je sedaj postal togoten, nagle jeze in je izgubil smisel za humor. Utrujajoče in polno razočaranj je življenje z osebo, ki se popolnoma spremeni. Nezaupanje do članov se razvije tudi, ko opazijo pri svoji ljubljeni osebi vedenjske spremembe. Družina je razočarana, ker se njihov član vsakodnevno vdaja alkoholu, še posebej, ker pred udeležbo v misiji to ni bila njegova navada (Roberts, 2002, <http://www.businesstraumagroup.co.uk/Traumadoc.htm>).

- **Občutki preutrujenosti in nemoči**

Najpogostejša dilema za večino partnerk je občutek ujetosti v začaranem krogu. Zdi se jim, kot da hodijo po tanki, napeti vrvi, ki se bo vsak čas pretrgala. Žene ali dekleta morajo namreč ves čas uravnavati ravnotežje med nudenjem pomoči svojim otrokom in partnerju, ki je v mirovni misiji, ter čakanjem na to, kdo bo ponudil pomoč njim. Kar naprej morajo žrtvovati sebe in svoje potrebe ter se truditi, da jih ne bi označili za sebične (Harrell, 2000, 33). Pomembnost žensk je v današnji družbi izredno velika in ni zaman rek, da ženska drži tri vogale hiše. Vendar je to lahko dvorezen meč, saj ima ravno iz tega razloga ogromno odgovornost, skrbi ter skoraj 24-urni delovnik. Da bi obdržala družino skupaj, partnerka združuje naloge poglavitnega oskrbovalca in hranitelja družine, obenem opravlja tudi naloge matere in žene. Naloži si dolžnost postati »superženska«, hkrati ves čas v sebi čuti, da zanemari eno ali drugo nalogo. Posledica tega je žrtvovanje lastne identitete, odrekanje svojim potrebam in željam (Pace, 2004, 36).

Večina čustev ima prilagoditveno funkcijo, tj. omogočajo nam uspešnejše soočanje s situacijo, nas motivirajo in usmerjajo, uravnavajo socialne odnose itd. Navsezadnje čustva popestrijo življenje in ga oblikujejo v mozaik prijetnih in neprijetnih doživetij, ter obravnavajo vse, kar doživljamo in počnemo. Posledica pogostega ali dolgotrajnega doživljanja negativnih čustev so psihosomska obolenja, neustrezen čustven razvoj pa se lahko izteče v blažje ali hujše oblike duševnih motenj (Kompere, 2002, 187).

Če povzamemo zgoraj navedena čustva in občutke, bi lahko sklenili, da je udeležba na mirovni misiji predvsem negativna, saj v svojem delu navajam izključno negativne strani sodelovanja na mirovni misiji. Kljub vsem negativnim čustvom in občutkom, ki jih doživljajo

udeleženci mirovni misij in njihovi domači, pa je lahko sodelovanje na mirovni misiji tudi pozitivno. Pozitivne izkušnje in občutki, ki jih v številnih raziskavah omenjajo tisti, ki so bili posredno ali neposredno povezani z mirovno misijo, so:

- priložnost za osebnostno rast;
- priložnost učenja;
- sprejemanje lastnih odločitev;
- cenjenje preprostejših stvari v življenju;
- kvalitetnejše preživljanje prostega časa s svojimi domačimi;
- razviti/poglobiti odnose ter pogovore znotraj družine;
- postaviti nova pravila in model vlog znotraj družine;
- bolje spoznati svoje vrednote;
- postati bolj razsoden;
- postati bolj »jaz«;
- biti zadovoljen sam s sabo;
- postati močnejša osebnost;
- razviti samozavest;
- razviti samozaupanje (Strickler, 2002, <http://www.army.com/articles/item/1390>).

3.4 ČUSTVENI CIKLUS ODSOTNOSTI

Ko nastopi čas za odhod na misijo, se morajo nekatere družine začeti zavedati načina medsebojnega podpiranja in navezovanja:

- čustva udeležencev misije so lahko zelo močna in zato se lahko odvrčajo od tistih, ki jih imajo najrajši, s strahom, jezo in drugimi čustvi;
- ko izrazi kdo od družinskih članov, še posebej otroci, strah ali jezo, ostali ne smejo vzeti tega kot preobčutljivost ali nadležnost. Ta čustva se nahajajo v vseh družinskih članih, le da so pri nekaterih močnejša, pri drugih šibkejša in vsak jih izraža na svoj način. Pri nekaterih so nezavedna, drugi se jih popolnoma zavedajo in jih do neke mere tudi kontrolirajo. Odvisno je tudi, kdaj pridejo na dan;
- nasprotno pa imajo lahko družinski člani občutek, da so njihova čustva zaradi odhoda odrevenela. To je zato, ker se posamezniki čustveno pripravljajo na odhod in ločitev, kar pa seveda ne pomeni, da jim ni mar, oziroma da jim je popolnoma vseeno. Včasih je tako, da močnejša kot je odrevenelost čustev, močnejša čustva se skrivajo spodaj (Pincus in ostali 2001).

Udeležba »mirovnika« v mirovni misiji pri njem samem in ožjih družinskih članih izzove vrsto različnih občutkov, ki jih lahko uvrstimo v predvidljiv čustveni krog (tabela 3).

Tabela 3: Čustveni cikel odsotnosti

FAZA	STOPNJA	ČASOVNI OKVIR	REAKCIJE
A. pred misijo	1. pričakovanje emocionalne izgube ob odhodu	1 – 6 tednov pred odhodom	<ul style="list-style-type: none"> ✓ predstavljanje scene odhoda, možnih situacij med misijo, ✓ občutki žalosti, jeze, vznemirjenja, tesnobe, napetosti, frustracij, depresivnosti,

			✓ fluktuacija energije
	2. psihična odtujitev in umik	zadnji teden pred odhodom	✓ slabitev čustvene in seksualne bližine, občutki obupa, nemoči, otopelosti, nestrpnosti
B. med misijo	3. simptomi čustvene dezorganizacije	prvih 6 tednov odprave	✓ predstavljanje možnih kriznih situacij v družini, ✓ težave z nespečnostjo in ješčnostjo, ✓ občutki olajšanja, krivde, jeze, depresivnosti, zmedenosti, osamljenosti, ranljivosti, razdražljivosti
	4. okrevanje in stabilizacija	traja različno dolgo (med 3. in 5. fazo)	✓ razmišljanje o družini, ✓ občutki povečanega samozaupanja, neodvisnosti, kompetentnosti, svobode in ponosa
	5. pričakovanje vrnitve	zadnjih 6 tednov odprave	✓ povečanje energije in aktivnosti, ✓ občutek sreče, vznemirjenja, tesnobe, nestrpnosti in nemira
C. po misiji	6. ponovno vzpostavljanje odnosov	prvih 6 tednov doma	✓ težave s čustveno in seksualno bližino, ✓ širok razpon občutkov: vznemirjenje, dezorientacija, zadovoljstvo, sproščenost, ✓ obžalovanje zaradi izgube svobode in neodvisnosti
	7. reintegracija in stabilizacija	6 – 12 tednov doma	✓ občutki intimnosti, bližine, zaupanje v partnerja, ✓ stabilnost odnosov
	8. možnost pojava simptomov posttravmatskega stresnega sindroma	3 – 12 mesecev po vrnitvi	

Vir: Pincus in ostali (2001).

A. FAZA PRED MISIJO

Obdobje pred misijo je lahko ekstremno stresno za starše in otroke. Soočajo se s spoznanjem, da bodo za daljše časovno obdobje ločeni drug od drugega, da se bo spremenil njihov vsakdanjik ter da si v težkih trenutkih ne bodo mogli stati ob strani. Otroci težko razumejo, zakaj ljubljeni starš odhaja, in se bojijo, da se morda nikoli več ne bo vrnil. Zelo majhni otroci svojih občutkov ne znajo izraziti z besedami ter ne vedo, kako se otresti strahov in kje poiskati pomoč. Odhod starša v njih zbuja občutke jeze in krivde, saj si ne želijo sprememb in ločitev od enega izmed staršev.

Udeleženec misije je v tej fazi osredotočen predvsem na priprave ob odhodu, pri tem pa velikokrat pozablja na potrebe svojih domačih, ki ga v tem času še posebej potrebujejo, saj se zavedajo, da bodo kar lep čas ločeni od svoje ljubljene osebe. Partner, ki ostaja doma, mora sprejeti dejstvo, da bo moral prevzeti vse delo, težave in odgovornost na svoja ramena. Kar pa izkusi že v fazi pred misijo, saj njegov partner vso energijo in misli usmeri v prihajajoče delo v misiji.

1. Pričakovanje emocionalne izgube ob odhodu

Ko udeleženec misije svojim ožjim družinskim članom (partnerju, otrokom, staršem...) oznani, da se bo udeležil misije, le-ti doživijo nekakšen šok. Nastopi obdobje naraščajoče napetosti in emocionalne otrplosti. Izogibajo se pogovorom o prihajajočem odhodu v misijo, saj bi le-ti lahko izzvali slabo razpoloženje ali celo prepire. Teden ali dva pred odhodom napetost, nasprotovanje in jeza v družini naraščajo, saj se odhod v misijo neizbežno približuje. Družina se začne pripravljati na ločitev, kar pri posameznih članih povzroča napetost in nemir. Poleg tega se lahko med običajnimi reakcijami pojavijo še: nihanje razpoloženja, sanjarjenje, ponavljanje dejanj, občutki žalosti, jeze, tesnobe, frustracij, zavračanja in depresija. Priznavanje teh občutij sebi in bližnjim, njihovo odkrito izražanje ter delitev z drugimi je korak k sprejetju dejstva, da ljubljena oseba odhaja in bo daljši čas odsotna. Ustvarjanje medsebojnega zaupanja, izražanje ljubezni in predanosti pripomore k lažjemu zavedanju, da je odhod neizbežen (Moelker in van de Kloet, 2003, 213).

2. Psihična odtujitev in umik

Ko je odhod udeleženca na misijo takorekoč pred vrati, se pojavi predvsem med partnerjema t.i. fenomen »čustvene odrevenelosti (otopelosti)«. Tu je zelo pomembno razlikovati med odsotnostjo izražanja čustev ter odsotnostjo samih čustev. V tej fazi je pomembno, da se družina zaveda, da podobne občutke doživljajo vsi, ki se nahajajo v takšni situaciji in da te občutke sprejme kot normalno reakcijo na bližajoče se spremembe. Za medsebojno razumevanje je potrebna kar se da odkrita in poštena komunikacija, potrpežljivost do sebe, partnerja in otrok (Moelker in van de Kloet, 2003, 213).

B. FAZA MED MISIJO

Udeleženec mirovne misije je takoj po odhodu vključen v popolnoma drugo socialno okolje. Prilagoditi se mora spremembam, psihosocialnim značilnostim širše skupine sodelavcev, drugačnemu življenjskemu ritmu, nastanitvenim razmeram. Poleg tega se po prihodu na območje misije sooči z drugačnimi kulturnimi, etničnimi, moralnimi in drugimi vrednotami novega okolja. Večkrat naletijo na težave v komunikaciji z lokalnim prebivalstvom in z njimi povezan občutek neuspešnosti in nezmožnosti. Obremenjuje jih stalna psihična pripravljenost in napetost ter dejanska stopnja psihične in fizične ogroženosti ob opravljanju nalog.

Partnerja in otroke, ki ostajajo doma, po odhodu običajno prevzame občutek izgube in spoznanje, da se sami ne bodo znašli. Partner se sooči z novimi nalogami in naraščajočo odgovornostjo. Skupaj se morajo prilagoditi novemu načinu življenja in spremenjenim vlogam. Nekatere družine se na nove izzive zelo dobro odzovejo in se uspešno prilagodijo spremembam, medtem ko za nekatere te spremembe predstavljajo prevelik poseg v njihov vsakdan in rutino, kar lahko zaradi obremenjenosti izzove nesoglasja in konflikte v družini.

3. Simptomi čustvene dezorganizacije

Za to stopnjo, ki se začne takoj po odhodu udeleženca v misijo, je značilna žalost tistih, ki so ostali doma. Ta je lahko zelo globoka in vodi celo v depresijo, katere simptomi se zrcalijo v težavah z nespečnostjo in hranjenjem. Odločilnega pomena v tej stopnji za ponovno vzpostavitev normalnega življenja je dejstvo, ali imata partnerja otroke ali ne. Poleg že omenjenega občutka žalosti so za to stopnjo značilni tudi občutki olajšanja, krivde, otopelosti, depresivnosti, zmedenosti, dezorganizacije, neodločnosti, osamljenosti, ranljivosti, razdražljivosti in brezcilnosti (Moelker in van de Kloet, 2003, 214).

4. Okrevanje in stabilizacija

Po določenem času (običajno 6 tednov po odpravi) se negativni občutki pomirijo, zaupanje v obvladovanje vsakodnevnega življenja pripomore k vzpostavitvi družinskega ravnotežja. Za ohranjanje le-tega je zelo pomembna komunikacija celotne družine z udeležencem misije. Partner, ki je ostal doma, začne zaupati vase, vzpodbuja in pomaga otrokom, da odsotnega partnerja obravnavajo kot živo prisoten del družine. Običajne reakcije v tej fazi so: občutek, da me zakonec ne potrebuje, občutek nebogljenosti, občutki povečane samozavesti, neodvisnosti, sposobnosti, prostosti, ponosa, pa tudi osame, tesnobe, depresivnosti (Moelker in van de Kloet, 200, 214).

5. Pričakovanje vrnitve

Približno 6 tednov pred koncem misije udeleženec in njegovi domači začutijo povečano energijo in aktivnost. Zaradi priprav na vrnitev odsotnega člana se lahko v družini pojavijo napetosti in vznemirjenje. Ob misli na ponovno snidenje se mešajo občutki veselja, vznemirjenja, tesnobe, zaskrbljenosti, nepotrpežljivosti, nemira in strahu. Otroci se veselijo vrnitve svojega starša, saj jim bo ta nudil dodatno oporo in ljubezen. Partnerja si prav tako po dolgem času želita drug drugemu izkazati ljubezen in toplino, ki sta jo močno pogrešala (fizično in psihično). Tisti, ki je ostal doma, pa se še posebej veseli, da se bo nekoliko razbremenil svojih obveznosti in dolžnosti, ki so mu bile zadane (Moelker in van de Kloet 2003: 214).

C. FAZA PO MISIJI

Ponovno snidenje družine spremljajo evforija, sreča in veselje. Novo družinsko ravnotežje, ki se je oblikovalo v času odsotnosti enega izmed staršev, je zopet soočeno z novimi spremembami. Za partnerja in otroke, ki so se ravno navadili na nove obveznosti, pravila v družinski skupnosti brez enega člana, je težko sprejeti in se vrniti na stare tirnice družinskega življenja, po vrnitvi očeta ali matere, moža ali žene. Vrnitev lahko povzroči nove konflikte, ki so povezani z vlogami in odgovornostjo. Pričakovanja, da bo vse tako, kot je bilo pred odhodom udeleženca mirovne misije, so nesmiselna. Ta faza prinaša različna tveganja in izzive ter priložnosti za boljše razumevanje med družinskimi člani in izgradnjo trdnejših vezi med njimi.

6. Ponovno vzpostavljanje odnosov

Udeleženci mirovnih misij imajo malo časa za urejanje misli in premišljevanje o izkušnjah, ki so si jih pridobili z delom v misiji, saj se takoj po vrnitvi domov od njih pričakuje vključitev v družinsko življenje ter vsakdanjik. Vsi družinski člani se trudijo zopet postati družina. Pomanjkanje časa za urejanje čustev in občutkov ter kulturni šok, ki ga udeleženci mirovnih misij doživijo ob vrnitvi v domače okolje, v njih vzbuja občutek lastne odtujenosti in

odtujenosti od svojih družin. Njihove družine ne vedo, kaj se z njimi dogaja oziroma kaj prestajajo. Od svoje ljubljene osebe so bili ločeni kar lep čas, zato se mu intenzivno posvečajo ter od njega pričakujejo, da jim bo nudil veliko pozornosti. Ob tem se ne zavedajo, da udeleženec mirovne misije potrebuje nekaj časa in prostora le zase, zato lahko pride do medsebojnih konfliktov. Med običajne reakcije v tej fazi uvrstimo: vzpostavljanje običajne komunikacije s partnerjem, težave pri ponovnem vzpostavljanju emocionalne in seksualne intimnosti, težave pri ponovnem vzpostavljanju starševske vloge in prevzemanju družinskih obveznosti, občutja vznemirjenosti, dezorganizacije, zavračanja in frustracije (Moelker in van de Kloet, 2003, 215).

7. Reintegracija in stabilizacija

Ali je družina postala funkcionalen sistem, se vidi v fazi reintegracije in stabilizacije. Nekateri najdejo pot za poglobitev medsebojnih odnosov, uspe jim izboljšati kvaliteto življenja. Običajne reakcije so občutja intimnosti, bližine, zaupanja in povezanosti, lahko pa tudi občutja izgubljenosti, odtujenosti, nezaupanja in negotovosti. Izzivi ločitve in ponovne združitve nudijo priložnosti za izboljšanje medsebojnih odnosov, nudijo priložnosti za ocenitev sprememb, ki so se zgodile pri vsakem od partnerjev in med partnerjema. Znotraj družine se določijo vloge, odgovornosti in vse spremembe se združijo v obnovljen, pomlajen odnos (Moelker in van de Kloet, 2003, 215).

8. Možnost pojava simptomov posttravmatskega stresnega sindroma

Gre za simptome stresa ob travmatskih dogodkih, ki ovirajo delo in družbeno življenje posameznika še dolgo po dogodku. Osnovne značilnosti posttravmatske stresne motnje so izpostavljenost hudemu stresnemu dogajanju ter pojav motečih telesnih, vedenjskih in duševnih posledic. Posledice so ponavljajoča, vsiljujoča, nehotena spominska podoživljanja ter ponavljajoče se neprijetne sanje o dogodku (Moelker in van de Kloet, 2003, 215).

Ko odhaja družinski član v misijo, je to hud udarec za družino. Pogosto se pojavlja negotovost o nevarnosti, ki preži tam, kamor bližnji odhaja, in o tem, ali se bo vrnil. Skrbi se še povečajo zaradi poročanja javnih občil o bioloških in kemičnih napadih, eksplozijah, množičnih izgredih in uporih itd. Poleg sprejetja odsotnosti bližnje osebe, morajo družine tistih, ki so se udeležili mirovne misije, stalno živeti s strahom, ali bo vse v redu z njim in ali se bo vrnil.

Moje mnenje je, da bi morala družina znati držati skupaj, ko se znajde v težkih trenutkih. Kajti čar družine je, da se v teh trenutkih družinski člani med seboj močno povežejo ter si stojijo ob strani ter drug drugega bodrijo. Držati skupaj ne pomeni nič drugega kot to, da se zavedamo lastne smiselne funkcije znotraj družine in vztrajamo, naj se zgodi karkoli. Če je eden od družinskih članov slaboten, bolan ali star, potem je za ostale družinske člane smiselno, da zanj skrbijo in ga varujejo. Vsak družinski član prispeva, kar more, da se stanje izboljša ali nevarnost odpravi, čeprav to s seboj prinaša osebne odpovedi in obremenitve.

3.5 PROBLEMI DRUŽIN, KI SO POVEZANE Z MIROVNO MISIJO

Menim, da družina dobro funkcionira, ko se vsi njeni člani zavedajo svojih nalog. Ko mora npr. mati poleg službe opravljati vse gospodinjske in vzgojne naloge, pride do psihične preobremenitve, ki jo dela razdražljivo, nestrpno, utrujeno zaradi preveč vsakodnevnih težav.

Tako se začne počasi rušiti duševno zdravje družine. Najprej pri enem članu, nato pa tudi pri ostalih. Ko otroci opazijo, da je mama izčrpana, očeta pa ni doma, se je ne upajo obremenjevati s svojimi vprašanji. Odgovore nanje iščejo pri vrstnikih ali pa se zaprejo vase. Ko pride do takšnih stanj, nastopijo številni problemi. Če se pravočasno ne zavemo teh problemov in hitro ne ukrepamo, lahko te težave uničijo družinsko življenje. Pojavi se odtujitev, kar praktično že pomeni izgubo odnosov, čemur lahko sledi ločitev. Vendar ločitev, ki je samo psihična ali tudi fizična, ni dobra rešitev, saj ji velikokrat sledijo zagrenjenost, krivda zaradi neuspeha odnosov in na koncu osamljenost.

Mirovne misije posredno vplivajo na razvoj določenih družinskih problemov, med katere najpogosteje uvrščamo sledeče:

3.5.1 Zakonske težave

Najpogostejši vzroki za zakonske težave so: slaba komunikacija, finančne težave, velika sprememba prioritete in nezvestoba. Lahko pa rušijo odnose med partnerjema tudi neuresničena pričakovanja, različne oblike zasvojenosti, fizično, spolno in čustveno nadlegovanje ter nesposobnost reševanja konfliktov. Mirovna misija zahteva 100% fizično in psihično prisotnost udeleženca, kar pomeni, da ne more biti na voljo svojim domačim. V tem času mu je onemogočeno, da bi v primeru težav doma kakorkoli pomagal svojim. Partnerki je naloženo vse delo in obveznosti, v kritičnih situacijah se mora znajti sama. Osamljenost, preobremenjenost in občutek nezmožnosti jo morda vzpodbudijo, da si pomoč in oporo najde pri prijatelju. Prijateljstvo se lahko razvije v ljubezensko razmerje. Udeleženec misije prav tako kot njegova partnerka pogrša nežnost, intimo in čustveno podporo, zato lahko v prostem času službovanja v misiji prevara svojo partnerko (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>). Če je ljubezen med partnerjema zelo močna in sta pripravljena marsikaj storiti drug za drugega, se izogneta zakonskim težavam. V najhujšem primeru pa manjše težave, nestrinjanja med njima lahko privedejo do točke, ko spoznata, da nista več za skupaj in se odločita za ločitev. Ločitev pa ni stresna le za partnerja, predvsem je boleča za njune otroke.

3.5.2 Težave v spolnem življenju

To je težava, za katero večina ljudi upa, da se pojavi le enkrat. Kadar ima moški ali ženska težave pri vzburjanju ali med spolnimi odnosi s svojim partnerjem, postane pravi problem. Vzroki spolnih motenj so fizične narave (srčne bolezni, nevrološke motnje, stranski učinki zdravil, kronične bolezni, kot so odpoved jeter ali ledvic, hormonske motnje, alkoholizem, odvisnost od drog...) ali psihične narave, kot so: stres, živčnost zaradi dela, skrb zaradi slabe "izvedbe", zakonska nesoglasja, neugotovljena spolna orientacija, depresija, prejšnje travmatične spolne izkušnje (Jeras, 1999). Težave med partnerjema lahko nastopijo po vrnitvi udeleženca iz misije, ker se zaradi dolgotrajne ločitve odtujita drug od drugega. Zmanjša se želja po spolnih odnosih, pojavi se pomanjkanje spolne želje ali nesposobnost fizične vzburjenosti med spolno aktivnostjo, kar je posledica fizičnih, predvsem pa psiholoških problemov (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>).

3.5.3 Težave z otroki

Starševstvo je najpomembnejši in najtežji poklic, za katerega staršev ne usposablja nobena šola ali fakulteta. Starši nemalokrat ne vedo, kako se spoprijeti z vzgojnimi težavami ob svojih odraščajočih otrocih oz. mladostnikih, kako otrokom oz. mladostnikom postavljati

zdrave meje, ne da bi to sprožilo nasilje in podobno. Posebej težka je vzgoja otrok za partnerke udeležencev mirovnih misij, saj morajo same skrbeti za otrokovo duševno, fizično, mentalno, psihično počutje in rast. Zaradi odsotnosti enega izmed staršev se otrokovo vedenje lahko spremeni. Otrok se lahko zapre vase, postane nasilen, otopel, depresiven, uporniški, popusti v šoli itd., kar pa še bolj oteži vzgojo in predstavlja dodatne skrbi ter obremenitve (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>).

Odziv otrok na sodelovanje njihovega starša v mirovni misiji je za vsakega otroka posebej individualno in odvisno od njihove starosti. Odzive lahko razdelimo v štiri skupine glede na starost otrok: dojenčki, predšolski otroci, šoloobvezni otroci in najstniki. Podobnosti znotraj teh skupin obstajajo, vendar lahko izločimo razlike, ki so očitne:

a) Dojenčki še nimajo jasne zavesti ter sposobnosti zaznavanja sprememb v njihovem okolju, zato so odzivi na odsotnost starša in vpliv misije na njih zelo majhni, ali pa jih sploh ni. Posledice se lahko kažejo kot zavračanje hrane, izguba teže, otopelost itd.

b) Najpogostejši problemi predšolskih otrok so: pogrešanje odsotnega starša in občutki izgube, nerazumevanje kaj se dogaja ter neprepoznavanje starša ob vrnitvi. Njihovi starši pravijo, da je otrokom tej starosti težje razložiti, zakaj njihov oče odhaja od doma in zakaj jih bo za nekaj časa pustil same doma. Majhni otroci močno pogrešajo odsotnega starša, počutijo se negotove in jih je strah.

c) Šoloobvezni otroci se lahko na spremembe v družinskem okolju in odsotnost starša odzovejo tako, da začnejo popuščati v šoli, postanejo uporniški in nedisciplinirani. Seveda pogrešajo starša, ki je odšel na misijo, še posebej če so bili bolj navezani nanj, kot na starša, ki je ostal doma. Počutijo se zapuščene, obupane in zapostavljene.

d) Najstniki imajo tako kot šoloobvezni otroci težave v šoli in spremenijo svoje vedenje. Poskušajo uveljavljati svoj prav in če ga kaj polomijo, navedejo kot vzrok svojim težavam odsotnost starša, ki jih je zapustil in odšel na misijo ter nepravilno vzgojo starša, ki je ostal doma. Upor in neposlušnost sta na prvem mestu (Eochus in McCormick, 1999: 140-143).

3.5.4 Izogibanje

Lahko se zgodi, da zaradi negativnih občutkov, ki so povezani z misijo ob odhodu družinskega člana za daljše časovno obdobje, družina ne želi govoriti o odhodu, o misiji in posledicah ter spremembah, ki jih s seboj prinese sodelovanje v mirovni misiji. Dejstvo, da bo prišlo do ločitve, včasih sedi kot slon sredi dnevne sobe, vendar se vsi pretvarjajo, da ga ne opazijo. Celotna družina se izogiba premišljevanju in pogovoru o prihajajočem dogodku, vendar se tej temi raje izognejo, ker bi izzvala čustva, ki vse spravijo v slabo voljo ali pa pripeljala do družinskih preprirov. Družinski člani nočejo dodajati soli na rano, ker že tako trpijo in si poskušajo prihraniti bolečino in trpljenje. Po vrnitvi iz misije družinski člani spoznajo, da so se nekoliko oddaljili drug od drugega, zato se na začetku nekoliko fizično in čustveno izogibajo. Potreben je čas, da se navežejo med seboj in si začnejo ponovno zaupati (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>).

3.5.5 Izolacija

Partnerji, ki ostajajo doma, imajo nalogo voditi in podpirati vse člane družine oz. upravljati z celotno družinsko strukturo. Poskušajo uspešno uvajati otroke v socialno življenje ter jih obenem zavarovati pred nevarnostmi. Nekateri med njimi se sami distancirajo od zunanjega sveta, saj se morajo v celoti posvetiti službi, domačim opravilom, vzgoji otrok in

novonastalim problemom. Poskušajo zadovoljiti vse potrebe svojih najbližnjih, pri tem pa se odpovejo kakršnikoli pomoči sebi, čeprav jo prav oni najbolj potrebujejo (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>).

3.5.6 Družinsko nasilje

Partner, ki je ostal doma, težko najde ravnotežje med skrbjo za druge in skrbjo zase. Zaradi preobremenjenosti in nenehnega pritiska, lahko izgubi nadzor nad seboj in se hitro znajde v konfliktni situaciji. Otroci lahko postanejo žrtve nasilja, ker starš na njih sprošča negativno energijo. Zaradi pomanjkanja ljubezni, pozornosti ali nepravilne vzgoje otroci sami postanejo agresivni. Če je med misijo udeleženec priča stresnim in travmatskim dogodkom, to vpliva na njegovo vedenje, zato po vrnitvi lahko žrtev nasilja postanejo njegov partner in ostali družinski člani (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>).

3.5.7 Depresija

Depresija je posledica spremenjenega delovanja možganov, do katerega privede splet genetskih, osebnostnih in okoljskih dejavnikov. Bolezen je huda, saj vpliva na telesno zdravje in počutje ter povzroči spremembe v človekovem razmišljanju, čustvovanju in vedenju. Ne prizadene samo depresivnega posameznika, ampak tudi njegove bližnje (družinske člane, prijatelje in sodelavce). Veliko se jih težko sprijazni z občutki nemoči, zato težje poiščejo strokovno pomoč. Depresivne težave poskušajo lajšati z alkoholom, drogami in pomirjevali ali pa jih pokažejo v obliki jeze, razdražljivosti ali celo nasilnega vedenja. Nekateri se dobesedno vržejo v delo ali pa svojo depresivnost izražajo skozi tvegane oblike vedenja, kot so hitra vožnja, nevarni športi in podobno (Kores, 2004, <http://www.ezdravje.com/si/zivcevsje/depresija>).

Stresne situacije, s katerimi se sreča udeleženec mirovne misije, lahko v njem vzbudijo občutke potrnosti, brezvoljnosti, brezupa, zaskrbljenosti in tesnobe, ki so prisotni iz dneva v dan. To lahko pripelje do depresije, ki močno spremeni doživljanje sveta in prizadene njegovo samopodobo. Zaradi stresa in preobremenitve se z depresijo lahko srečajo tudi partnerka ali ostali družinski člani udeleženca misije. Umikajo se v osamo in opuščajo aktivnosti, ki so zanje pomembne za uveljavitev, izgublajo pa tudi interes za stvari, ki so jih prej z veseljem počeli. Kakovost življenja se jim tako zelo poslabša (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>).

3.5.8 Zloraba drog in alkohola

Udeleženec mirovne misije ali njegov partner, si zaradi prevelikega stresa in obremenitev, osamljenosti, razočaranja in drugih negativnih čustev tolažbo iščeta v alkoholu ali celo začneta uživati droge. Zaradi zmanjšanja nadzora, pomanjkljive vzgoje, slabe družbe, nenehno prisotnih negativnih občutkov lahko začnejo zlorabljati alkohol ali droge tudi otroci. Prisotnost alkohola in/ali drog v družini bistveno vpliva na družinske in partnerske odnose. V takšnih družinah je opaziti zamenjavo prednostnih nalog, spremenijo se družinske vrednote, člani odvisne družine opuščajo odgovornosti. Hkrati pa je v odvisni družini ustvarjeno okolje za razvoj odvisniškega vedenja tudi pri ostalih družinskih članih. Zamenjava prednostnih nalog v družini se kaže v tem, da odvisnik večino svojega časa nameni za uživanje alkohola in oskrbo z njim. Primanjkuje pa mu časa za svoje bližnje. Še več, skupinskemu družinskemu življenju se izmika ter čustveno zanemarja celotno družino. Razsežnosti svojega problema pa se sploh ne zaveda (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>).

3.5.9 Problemi s spanjem

Tesnoba, razmišljanje o raznih stresnih dnevnih dogodkih, nemir, strah in napetost pogosto povzročijo, da človek ne more in ne more zaspati. Partner, ki je ostal doma, je zaradi skrbi in nalog preobremenjen ter pod stresom, zato zvečer težko zaspi, pred spanjem premišljuje o različnih težavah. Z nespečnostjo se sooča tudi udeleženec mirovne misije. Vzrok temu so težave, ki jih ima pri opravljanju svojega dela na misiji ali se obremenjuje s težavami svojih domačih. Tudi otroci niso izjeme. Zaradi neprespanih noči imajo težave tudi čez dan: so utrujeni, ne morejo se zbrati, imajo slabši spomin, so razdražljivi in zaspani (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>).

3.5.10 Zdravstveni problemi

Izzivi, s katerimi se družinski člani srečajo pred misijo, med njo ali po misiji, so stresni. Stres z obiljem napetosti uvaja telo in duha v izredno stanje. Zenici se pripravita na gledanje na daljavo, srčni utrip se zveča, prebava zastane, hormon adrenalin se začne močneje izločati in mišice zadrgetajo v pripravljenost na boj ali beg. Obvladljiv stres spodbudi k učinkovitemu reševanju problemov in je neobhodna življenjska sestavina, ki si jo zdrav organizem lahko privoščiti brez škode. Če pa se stresni dejavniki čezmerno stopnjujejo in ponavljajo (kronični stres), se lahko pojavijo resne zdravstvene težave. Najprej popustijo najšibkejši organski sestavi, porušeno zdravo ravnovesje pa odpre vrata v bolezen. To se kaže kot razdražljivost, občutljiv želodec, opešana koncentracija, slaba delovna storilnost, nespečnost ter spanec, ki ne odpočije dovolj (U.S.Army Research Institute, 2001, <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html>).

Mislim, da družina, katere član se udeleži mirovne misije, doživi veliko sprememb ter se sooči s številnimi novimi in starimi izzivi. Vsaka sprememba povzroča stres in zato je pomembno, da je družina fleksibilna, da se zna spoprijeti s spremembami in prilagoditi na novo nastalo situacijo. Pomembno je, da družina dovoljuje spremembo, hkrati pa tudi, da ohranja kontinuiteto. Tudi kontinuiteta je pomembna za dobro delovanje družine. Družina mora biti trdna in vloge članov usklajene. Vendar pa je potrebno vloge vedno znova usklajevati in dopoljevati, da se lahko družina kot celota fleksibilno prilagaja spremembam.

4. PREDLOGI IN NASVETI DRUŽINAM ZA USPEŠNO PREMAGOVANJE PROBLEMOV, POVEZANIH Z MIROVNIMI MISIJAMI

Da bi se družina izognila vsem neprijetnim posledicam, ki jih s seboj lahko prinese sodelovanje na mirovni misiji enega družinskega člana, se mora na samo misijo temeljito pripraviti. Te priprave morajo steči veliko prej, preden se začne sodelovanje na mirovni misiji. Pripravljenost družine na prihajajočo misijo in na probleme, ki so izključno povezani z njo, je ključ do uspešnega preživetja obdobja trajanja mirovne misije. V sami pripravi pa morajo sodelovati vsi družinski člani (oče, mati, kot tudi otroci) in morajo zajemati tako mentalno, kot fizično področje. Tiste družine, ki se pravočasno ne pripravijo ali dovolj temeljito, lahko naletijo na najrazličnejše težave, ki navadno pripeljejo do družinske krize.

4.1 NASVETI DRUŽINAM ZA OBDOBJE PRED MISIJO

To obdobje je zasičeno s številnimi čustvi in občutki, ki se kar naenkrat sprožijo v vseh članih družine. Lahko bi ga primerjali z nekakšno sneženo kroglo, ki se nenadoma spusti po zasneženi strmini in se z veliko hitrostjo veča, dokler ne doseže dna hriba. V tej krogli se nahajajo strah, zaskrbljenost, zmedenost, jeza in druga negativna čustva, ki vzpodbudijo razvoj nesoglasij in prepirov v družini.

Ko se družina dokončno odloči, da se bo njen član udeležil mirovne misije, se mora začeti takoj pripravljati na spremembe, ki bodo sledile odhodu družinskega člana v misijo. To vključuje temeljit pogovor med partnerjema in otroki o sami mirovni misiji, o ločitvi enega družinskega člana od ostalih za daljše časovno obdobje in o nadaljnjem družinskem življenju, ki se bo močno spremenilo. Potrebno se je pogovoriti o svobodi neodvisnega odločanja, zvestobi, družinskem proračunu, možnostih zabavanja, načinu in pogostosti komuniciranja itd. Za partnerja, ki se pripravljata na misijo je dobro, da vesta, kaj pričakujeta drug od drugega, čeprav vsi vemo, da je lažje o tem govoriti, kot dogovorjeno izpolniti. Družinski člani, ki se pripravljajo na mirovno misijo, naj si vzamejo čas in prisluhnejo drug drugemu brez obsojanja in kritiziranja. Zavedajo naj se, da bo čas ločitve boleč in težak, še zlasti za otroke. Dolgoročne napetosti v družini bodo manjše, če se bodo o vsem odkrito pogovorili in si med seboj zaupali. Dovolijo naj si priznati vse občutke (jeza, strah...) in odkrito izraziti, kar čutijo. Svoje občutke naj sprejmejo kot realno reakcijo na bližajoče se spremembe in ne kot znamenje zavračanja. Te občutke namreč doživljajo vsi, ki se nahajajo v takšni situaciji. Partnerja naj drug drugemu izkazujejo svojo ljubezen in predanost, še posebej pa veliko časa in pozornosti posvetita svojim otrokom. Družina naj poskuša gledati na odpravo kot na izziv in priložnost za osebno rast vseh. Pred odhodom mora družina urediti vse pravne in finančne zadeve, da v času odsotnosti enega družinskega člana ne bi naletela na finančne, pravne, socialne, zdravstvene zaplete. Partner, ki odhaja, naj pošteno pove vse informacije, ki jih lahko pridobi v zvezi z odhodom. S pripravljanjem prtljage naj zaključi pravočasno, tako da bo zadnje dni lahko posvetil izključno družini. Pripravi naj spisek kontaktnih oseb in način naveze kontaktov z enoto, ki ga bodo potrebovali ostali člani družine. Partner, ki ostaja doma, naj zaupa vase in lastne sposobnosti ter si postavi realistične cilje za obdobje ločitve. Skupaj naj pripravita zelo konkretne načrte za primer nepričakovane družinske krize. Otrokom naj

poskušata razložiti, zakaj oče/mati odhaja v misijo, kakšno delo bo tam opravljal/a in v kakšnih razmerah bo deloval/a (Rupar in Resman, 2004, str. 8,11).

4.2 NASVETI DRUŽINAM ZA OBDOBJE MED MISIJO

Je obdobje prilagajanja, sprejemanja novih nalog ter odgovornosti. V določenih momentih pridejo na površje močne čustvene reakcije, ki posameznike lahko paralizirajo. Čez čas navadno te stresne reakcije začnejo jenjati ali popolnoma izginejo. Otroci so še posebej občutljivi na spremembe, zato se jim mora partner, ki je ostal doma, bolj posvetiti.

Da bodo družine lažje prebrodile težave, ki so tipične za obdobje med misijo, morajo veliko komunicirati. Družinski člani naj bodo ves čas misije na zvezi in naj se med seboj pogovarjajo o vsakdanjih dogodkih, delijo svoje občutke, saj bodo tako ohranjali emocionalne vezi. Partnerja naj drug drugega ne obremenjujeta s težavami, ki jih lahko razrešita sama in naj poskušata pogovor po telefonu zaključiti v pozitivnem tonu. Tisti, ki ostajajo doma, naj ne pozabijo, da je udeleženec misije še vedno član družine. Vsi člani naj poskušajo razumeti svoja čustva, čeprav so nemalokrat negativna. Strah, jeza in otopelost so normalni in pogosti odzivi na stres. Prizadevati si morajo, da se s temi čustvi ne obrnejo drug proti drugemu in da se ta čustva ne sprevržejo v frustracije. Potrebno si je vzeti čas za zabavo, zato naj ne opuščajo stvari, ki so jim v zadovoljstvo, čeprav je za to bolj malo časa. Življenjske izzive naj jemljejo kot priložnost za osebno rast in naj bodo ponosni na znake pozitivne rasti pri sebi, partnerju in otrocih. Upravljanje s stresnimi dogodki je lažje, če jih delimo z drugimi ljudmi. Zato naj člani družine prosijo za pomoč sorodnike, prijatelje, kolege, sodelavce, sosede. Partner, ki je ostal doma, naj pomaga in vzpodbuja otroke, da bodo odsotnega partnerja obravnavali kot živo prisoten del družine. Če so stiske prevelike, naj si brez sramu poiščejo podporo strokovnjakov. Tudi udeležencu mirovne misije naj ne bo težko poiskati strokovno pomoč, če težavam ni kos (Rupar in Resman, 2004, str. 6-9).

4.3 NASVETI DRUŽINAM ZA OBDOBJE PO MISIJI

To obdobje se začne z ogromno sreče, veselja in solzami radosti, čemur sledi vstop v realno, vsakodnevno življenje. Čeprav se na prvi pogled zdi, da gre za obdobje, v katerem so problemi in težave španska vas, temu ni tako.

Ko se udeleženec mirovne misije vrne z odprave, naj si družina vzame čas in naj se ji ne mudi. Med seboj naj komunicira odkrito in pošteno, predvsem o svojih čustvih. Člani družine naj med seboj ter sami s sabo poskušajo biti potrpežljivi. Težo dela, ki je bila do vrnitve dodeljena pretežno partnerju, ki je ostal doma, je potrebno razdeliti, čeprav mogoče na nov način. Ponovno je potrebno prevzeti svoje vloge in odgovornosti, vendar pa naj bo prevzemanje postopno. To velja tudi za starševsko vlogo. Skupaj se je potrebno veseliti osebne rasti in drugih dosežkov, ki jih je vsak zase dosegel med odsotnostjo. Če ima družina težave z vzpostavljanjem odnosov v vsakodnevnem funkcioniranju, naj si poišče pomoč (Rupar in Resman, 2004, str. 4-5).

Menim, da so težave družin, ki jih prispeva udeležba v mirovni misiji, predvsem čustvene. Mešani občutki, nenavadne reakcije, podzavestne spremembe v vedenju in mišljenju so običajne posledice, ki pa se tako po obliki kot tudi po jakosti razlikujejo od človeka do

človeka. To je odvisno od starosti, trdnosti odnosov med partnerjema in/ali družinskimi člani, življenjskih razmer in pogojev, predvsem pa od osebnosti človeka. Gotovo se mirovna misija dotakne vsakega, ki je neposredno ali posredno povezan s sodelovanjem v njej. Za nekatere je to pozitivna, za druge spet negativna izkušnja.

5. ZAKLJUČEK

Družina je svet, življenje, človeštvo in družba v malem. Je edinstvena celica, kjer se spletajo temeljne vloge človeškega bitja, spolne in generacijske, vloge moškega in ženske, vloge staršev in otrok. Vloga družine je zelo pomembna, saj otroci v svoje osebnosti vgrajujemo vzorce vedenja in življenja, ki smo si jih izoblikovali v družinah. Če govorimo v tem času o krizi družine, govorimo o krizi nekega določenega ideala družine s tradicionalno razporeditvijo generacijskih in spolnih vlog, kar pa v tem času ne zdrži več. Družina ni enoten in harmoničen sistem, sestavljajo jo posamezniki, ki imajo sicer skupne potrebe, imajo pa tudi individualne potrebe, interese in želje. Meje družine se tako spreminjajo, prav tako pa se spreminjajo pravice in odgovornosti družine.

Družina igra veliko vlogo v vojaškem življenju, saj vpliva na dobro počutje vojaka oziroma pripadnika oboroženih sil, s tem pa tudi na njegovo boljšo storilnost. Vojska ima svoja pravila, kulturne norme in predpisane načine vedenja, ki morajo biti strogo spoštovana. To pa seveda vpliva na družinske člane pripadnikov oboroženih sil, še posebej, če se vojaški predpisi močno razlikujejo od družinskih ali pa od pravil družbe, v kateri družina živi. Strokovnjaki, ki se ukvarjajo z vojaškimi družinami, so skupnega mnenja, da je življenje vojaških družin veliko bolj stresno, kot življenje civilnih družin. Poleg različnih problemov in stresnih situacij, s katerimi se srečujejo sleherne družine, se vojaške družine soočajo še z težavami, ki so značilne le za vojaško organizacijo. Pogoste in dolgotrajne odsotnosti z doma; podaljšani delovni dnevi, ki so velikokrat nenapovedani; stresno in odgovorno delo pripadnikov oboroženih sil, kar občutijo tudi družinski člani pripadnika; velika verjetnost sodelovanja pripadnika v vojnih razmera, kjer je izpostavljen najrazličnejšim nevarnostim. Glede na izpostavljena dejstva, ki jih navajajo številni strokovnjaki v svojih raziskavah, lahko potrdimo prvo hipotezo, ki pravi, da je življenje vojaške družine veliko bolj stresno, kot življenje civilne družine.

Drugo hipotezo ne moremo ne potrditi, ne zavreči. Res je, da mirovne misije s sabo prinesejo veliko negativnega za družinsko življenje, vendar je lahko sodelovanje v mirovni misiji tudi pozitivno. Udeleženci mirovni misij in njihovi družinski člani se v času pred misijo, med njo in po misiji srečujejo s številnimi stresnimi situacijami, negativnimi čustvi in občutki ter številnimi problemi, ki jim otežujejo družinsko življenje. Obdobja, skozi katere gredo te družine, v družinske odnose in ravnanja nujno prinesejo spremembe in konfliktna stanja. Zaradi tega so partnerski in družinski odnosi skrhani. Po prihodu udeleženca misije domov se lahko razmere v odnosih in družinske težave še poslabšajo oziroma stopnjujejo, zato je vzpostavitev »normalnega« družinskega življenja oteženo. Lahko rečemo, da mirovna misija predstavlja veliko življenjsko preizkušnjo tako za partnersko zvezo, kot za odnose med družinskimi člani. Ali bo sodelovanje v mirovni misiji pozitivno oz. negativno vplivalo na družinsko življenje, je odvisno od trdnosti partnerske zveze, od družinskih vezi,

pripravljenosti vseh družinskih članov na prihajajočo mirovno misijo in osebnostnih lastnosti ter vrednot vsakega posameznika znotraj družine.

V razgovoru, ki sem ga izvedla z manjšim številom udeležencem mirovnih misij, mi je eden izmed vprašanih zaupal, kako je sodelovanje v misiji vplivalo nanj in njegovo partnerko ter kakšni občutki so ga spremljali pred misijo, med njo in po misiji. Pred odhodom na mirovno misijo so ga prevevali dvomi, ali bo sposoben opravljati tamkajšnje naloge in ali sta njegovo zasebno življenje dovolj urejeno in odnos s partnerko dovolj trden, da bo zdržal enoletno odsotnost, saj kljub vsem pogovorom pridejo trenutki, ko nisi prepričan, da si se odločil prav. Poleg tega ga je skrbelo, v kaj se bo po enem letu vrnil in ali takšno izkušnjo res potrebuje. K sreči se je lahko zaupal partnerki, ki ve, da dogovori med njima ne glede na razdaljo veljajo. Občasno težavo so jima sicer včasih povzročale številne odgovornosti, ki so se zaradi njegovega odhoda zgrnile na partnerko, a oddaljenost lahko tudi zbistri stvari, ki jih prej še opazila nista. Dodal je še, da je odločitev o sodelovanju v misiji izboljšala njun odnos in njuno osebnostno rast.

Ko sem vprašala enega izmed udeležencev mirovne misije, ali sodelovanje v mirovni misiji lahko pozitivno vpliva na družinsko življenje, mi je odgovoril: »Sodelovanje v mirovni misiji je dobra preizkušnja, ki pozitivno vpliva na udeleženca in njegovo družino, če ima povsem urejeno družinsko življenje. Če pa tega nima urejenega, se mu težave pogosto stopnjujejo in v tem primeru ima sodelovanje v mirovni misiji negativen vpliv.« Odsotnost družinskega člana poglobi in utrdi odnose med osebami, pa tudi med udeležencem in ostalimi člani družine. Razne stiske namreč povežejo ljudi, ker so v takšnih stanjih negotovi, preplašeni, ranljivi in potrebujejo drug drugega za oporo, varnost, hrabrost in spopad z vsakdanom. Predvsem se učvrstijo odnosi med partnerjema ter medsebojno zaupanje. Podoba o samem sebi se pri partnerju, ki ostaja doma, skozi uspešno spoprijemanje s problemi in njihovim reševanjem dviguje in utrdi. Še posebej je to pomembno za otroke, ki si svojo samopodobo oblikujejo prek prvih in zato zanj odločilno pomembnih čustvenih izkušenj z ljudmi, ki so mu najbližje. Če domači opazijo njegova prizadevanja, cenijo njegov napredek in se ga veselijo, če mu znajo odkrito in sproščeno pokazati, da ga imajo radi, izoblikuje pozitivno podobo o samem sebi. Tudi udeleženec misije je zaradi svojih uspehov in zmožnosti, ki jih je pokazal s svojim delom na misiji, zadovoljen sam s seboj, še posebej, če je zadovoljna z njegovimi sposobnostmi tudi njegova družina in je nanj ponosna. Izboljša se tudi finančno stanje družine, kar je pozitivna posledica sodelovanja v mirovni misiji.

Tretjo hipotezo lahko sprejmemo, saj otroci navadno spremenijo svoje vedenje ter čustveno razpoloženje v času odsotnosti svojega starša. Številni strokovnjaki, ki se ukvarjajo z vprašanjem, kako odsotnost enega starša, ki se je udeležil mirovne misije, vpliva na razpoloženje in vedenje otrok, na podlagi anket, ki so jih izvedli v času svojega raziskovanja, potrjujejo mojo hipotezo. Odsotnost očeta utegne biti težavna zlasti za dečke, ki lahko zaradi tega postanejo negotovi glede svoje moškosti. Na to se odzovejo tako, da razvijejo pretirano možato plat svoje narave, kar povzroča težave materam. Sin, ki se razvije v pretirano možato smer, utegne postati neposlušen, agresiven, nebrzdan in neprijeten tako v okviru družine, kot zunaj nje. Deklice zaradi odsotnosti očeta prav tako trpijo, tako iz čustvenih razlogov kakor zato, ker igra roditelj drugega spola pomembno vlogo pri ustvarjanju otrokove predstave o modelni vlogi staršev (Fontana 1995: 62). Drug problem, s katerim se včasih soočajo otroci v družinah z enim staršem, pa je, da ta od njih zahteva čustveno oporo, ki bi mu jo moral v resnici nuditi odrasli, odsotni partner. Lahko se zgodi, da otrok prevzame vlogo odsotnega starša. Najstarejši sin prevzame nase dolžnost preskrbe družine. Prevzame vse pomembne

odločitve za družino, skrbi za disciplino mlajših otrok, družino zastopa tudi navzven. Vse to močno spremeni njegovo vlogo v družini, pa tudi njegovo življenje v celoti. Odpovedati se mora svojim osebnim načrtom, zabavam, prostemu času itd. Če mati ne more iz kakršnihkoli razlogov opravljati svoje vloge v skladu s potrebami družine, pogosto prevzame njen delež nalog v družini hči. Ne glede na svoje lastne razvojne in osebne potrebe prevzame nalogo in tudi odgovornosti, ki niso v skladu z vlogo odraščajoče mladostnice. Vse te obveznosti in odrekovanja lahko vzbudijo odpor, nezadovoljstvo, jezo in žalost, kar vodi v konfliktno situacijo med družinskimi člani. Po drugi strani pa je odsotnost očeta za otroke tudi pozitivna, saj tako postanejo bolj samostojni, odgovorni in samozavestni.

V svoji zaključni nalogi sem se osredotočila predvsem na negativne posledice mirovnih misij na družinsko življenje. Vzrok temu je želja, da si priznamo, da težave in problemi družin v času pred misijo, med misijo in po misiji, dejansko obstajajo in si pred tem ne zatiskamo oči. Reševanje težav je bolj uspešno takrat, kadar se usmerimo v problem in ga skušamo premagati. Če bomo prepoznali vzroke, ki povzročajo probleme določenim družinam, jih bomo lahko odpravili in s tem rešili daljnosežne škodljive učinke, ne samo na življenje teh družin, temveč tudi na stanje v širši družbi.

Vsekakor bi bilo dobro, če ne že nujno potrebno, da bi za udeležence mirovnih misij in njihove družinske člane organizirali nekakšno strokovno službo Slovenske vojske, ki bi nudila pomoč tem ljudem. Družinam bi morale biti na voljo podporne skupine, ki bi imele ključno vlogo v obdobju pred misijo in bi izvajale priprave na mirovno misijo ter v obdobju po misiji. Nuditi bi morale vse informacije za udeležence in njihove družine, kako se pripraviti na misijo, skozi vse leto. V teh skupinah bi morali sodelovati strokovnjaki iz različnih področij, saj bi tako lahko podale odgovore na vsa vprašanja, ki vzbujajo dvom vsem posredno ali neposredno udeleženi na mirovni misiji. Takšne skupine bi morale biti sestavljene iz sociologov, psihologov, pravnikov, zdravnikov, politologov itd. Zelo dobro pa bi bilo, da bi svoje izkušnje z bodočimi udeleženci mirovnih misij delili tudi tisti, ki so že prestali to družinsko preizkušnjo in to iz prve roke povedali negativne ter pozitivne stvari sodelovanja na mirovni misiji tistim, ki jih to še čaka. Ne smemo pa pozabiti na vojaškega kaplana, ki je prisoten na sami misiji in pozna duševne ter emocionalne stiske pripadnikov. Te skupine bi morale biti usposobljene, da bi znale poučiti družine o tem, kako se spopasti z ločitvijo za daljše časovno obdobje ter biti vsem, ki so kakorkoli povezani z mirovno misijo, ves čas na voljo. Bistvenega pomena je, da posameznik (udeleženec MM ali njegov življenjski sopotnik) sam pri sebi prepozna težavo in si jo tudi prizna, je do nje samokritičen in je v zvezi z njo pripravljen sprejeti pomoč. Pomoč se lahko kaže v organizaciji in plačilu zdravstvenih storitev (npr.: reševanje formuliranega testa in razgovor z izbranim psihologom, ki sestavi mnenje o primernosti udeleženca mirovne misije ali lahko nadaljuje misijo ali ne), v organizaciji razgovora strokovno usposobljene osebe s partnerjem udeleženca misije in/ali njunimi otroki, v organizaciji brezplačnega varstva za predšolske otroke, v nudenju pomoči pri različnih opravilih na podlagi zaprosila itd. Vsekakor pa se ta pomoč ves čas kaže v tem, da se udeležencu mirovne misije da vedeti, da ni nikoli sam in da opravlja pomembno poslanstvo. Že majhna pozornost, kot je poslana čestitka za osebne ali državne praznike udeležencu in njegovim domačim, jim pokaže, da nekdo misli na njih in da v hudih trenutkih niso sami s svojimi problemi.

Splošno je znano, da Slovenci dokaj težko priznamo psihične težave, kaj šele, da bi zanje iskali strokovno pomoč. Nekateri v takšnih primerih raje poiščejo pomoč pri splošnem

zdravniku. Moje mnenje je, da bi bila strokovna pomoč dobrodošla in dobro sprejeta, tako pri udeležencih, kakor tudi pri njihovih družinah. Tovrstna podpora bi morala omogočati konstruktivno soočanje s situacijo in lastnimi čustvi ter stiskami, njihovo ustrezno predelavo in čimprejšnjo vključitev v običajen tok življenja. Zelo pomembno je torej, da se poskuša vzpostaviti stik z ljudmi in napraviti pomoč dostopnejšo obenem pa ne vsiljeno.

6. LITERATURA

1. članki v revijah oziroma zbornikih:
  1. Jelušič, Ljubica, Garb, Maja, Vegič, Vinko in Trifunović, Jelena (2004): Slovenska vojska v mirovnih operacijah: Cilji in rezultati prve faze empiričnega raziskovanja. *Priloga revije Slovenska vojska*. Leto XII/5. Ljubljana: Obramboslovni raziskovalni center FDV (2-18).
  2. Masten, R. (2002). Socialno-psihološki vidik mirovnih operacij. Družbene okoliščine, prilagoditev nanje in motivacija. *Bilten Slovenske vojske*. Letnik 4, št. 1, maj 2002, Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Generalštab Slovenske vojske (55-69).
  3. Moelker, René in van der Kloet, Irene (2003): Military Families and the Armed Forces. A Two-Sided Affair?. *Handbook of the sociology of the Military*. New York: Hluwer Academic/ Plenum Publishers (201-223).
  4. Phang, Elise Sara (2002): The Families of Roman Soldiers (First and Second Centuries A.D.): Culture, Law and Practice. *Journal of family History*. Vol. 27, No. 4 (352-373).
  5. Rook, K.S. (2000): Loneliness. *Encyclopedia of psychology*. Vol. 5. London: Oxford University Press (73-76).
  6. Zihlerl, Slavko (2006): Stresne motnje in obvladovanje stresa. *Meje psihiatrije*. Begunje: Psihiatrična bolnišnica Begunje (38-47).
  7. Zorec, B. in Areh, I. (2004). Stres in izgorelost. *Varstvoslovje, revija za teorijo in prakso varstvoslovja*. Let. 6, št. 1, april 2004, Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola (77-81).
2. samostojne publikacije:
  8. Asen, Eia (1998): *Družine. Kako iz skupnega življenja dobimo najboljše*. Ljubljana: DZS.
  9. Bell, D.B. in Schumm, W.R. (2000): *Providing family support during military deployments*. In the military family: A Practice Guide for Human Service Providers. Westport CT: Praeger.
  10. Bourg, Chris, in Mady W. Segal (1999): The Impact of Military Supportive Policies and Practicess on Organizational Commitment to the Army. V *Armed Forces and Society*, Vol 24, No. 4, Summer 1999, str. 633-652.
  11. Britt, Thomas W., Castro, Carl Andrew, Adler, Amy B. (2006): *MILITARY LIFE – Operational stress*. London: Praeger security international, Westport, Connecticut.
  12. Britt, Thomas W., Castro, Carl Andrew, Adler, Amy B. (2006): *MILITARY LIFE – The military family*. London: Praeger security international, Westport, Connecticut.
  13. Cline, Lydia Sloan (2003): *Today's military wife: meeting the challenges of service life*. Mechanicsburg: Stackpole Books.
  14. Cronin, C. (1998): *Military Psychology: An Introduction*. USA/ Gould Street/Needham Heights, MA 02194, Simon&Sshuster Custom Pulishing (113-138).
  15. Čaćinovič Vogrinčič, Gabi (1998): *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
  16. De Soir, E. (1996): *The Belgian Model of Psychosocial Support of Long Term Peacekeeping or Peace Enforcing Mission*. The problem of wartime deployment and reentry stresses on the soldier and his family system. Brussels: Paper presented at the Partnership for Peace International Conference on Stress Management in Peacekeeping and Humanitarian Operations.
  17. Dernovšek, Mojca in ostali (2006): *Prepoznavanje in premagovanje stresa in travme*. Ljubljana: Psihiatrična klinika Ljubljana.

18. Eochus, Jennifer in McCormick, Wendy (1999): *Daddy, will you miss me?*. New York: Simon & Schmeter.
19. Fontana, David (1995): *Rasti z otrokom*. Ljubljana: Ganeš.
20. Gray Dumler, Elaine (2003): *I'm Already Home – Keeping Your Family Close when You're on TDY*. United States of America. Westminster: Frankly Speaking.
21. Harrell, Margaret (2000): *Invisible Wome. Junior Enlisted Army Wives*. Santa Monica: RAND.
22. Henderson, Kristin (2006): *While they're at war: the true story of American families on the homefront*. New York: Houghton Mifflin Company.
23. Kompare, Alenka in ostali (2002): *Psihologija. Spoznanja in dileme*. Ljubljana: DZS, d.d.
24. Kotnik-Dvojmoč, Igor (2002): *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
25. Leyva, Meredith (2003): *Married to the military: a survival guide for military wives, girlfriends and women in uniform*. New York: Rockefeller Center.
26. Oakley, R., J. Dziedzic, M. in M. Goldberg, E. (1998): *Policing the New World Disorder: Peace Operations and Public Security*. Washington , DC: National Defense University Press.
27. Pace, Brenda (2004): *Medals above my Heart*. Nashville, Tennessee: Broadman and Holman.
28. Pavlina, Ž. (et.al) (2000): *Vojna psihologija*. Zagreb: MORH.
29. Pittman, F. Joe, in Orthner, Dennis K. (1988): Predictors of Spousal Support for the Work Commitment of Husbands. V *Journal of Marriage and Family*, str.:50, 417–427.
30. Polič, M. (1993): *Vojaška psihologija*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo, Šola za častnike.
31. Rupar, Romana in Resman, Peter (2004): *Priprava na stres ob odpravi*. Ljubljana: PSSV.
32. Schneider, J. Robert, in James A. Martin (1994): Military Families and Combat Readiness. V Zajtchuk, Russ (ur.): *Military Psychiatry: Preparing in Peace for War*. Office of the Surgeon General, Department of the Army, USA. 19-30.
33. Segal, Mady W. in Jese, J. Harris (1993): What we know about army families?. U.S, Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences. Alexandria, Virginia. Str.:9-38.
34. Wilks, Frances (2001): *Inteligentna čustva*. Kranj: Ganeš.

3. internetni viri:

35. American Psychological Association (2005): *Homecoming: Resilience After Wartime*. Dostopno na http://www.operationhomefront.org/info/info_va_homecoming-shtml (16. april 2008).
36. Anić, Nada in Živčić, Ivanka (2005): *Jeza in agresivnost*. Strategije pomoči na osnovi kognitivno vedenjske terapije. Ljubljana: Društvo za vedenjsko in kognitivno terapijo. Dostopno na http://www2.arnes.si/~dpsih/priloge_vabila/seminar_jeza.pdf (7. januar 2008).
37. Barabé, J.G.J.C. Colonel (1999): *The Invisible Scars of the Peace-Field: The Operational Commander's Impact*. Canadian Forces College. Advanced military studies course 2. Dostopno na <http://wps.cfc.forces.gc.ca/papers/amsc2/barabe2.doc> (4. februar 2006).
38. Barnett, J.Kelly (2003): *When spouse is called to active duty*. The Counseling Corner. Dostopno na http://www.dtcc.edu/station-wilmington/pffs/counseling/06_2003_counseling-corner.pdf (16. april 2008).

39. Bell, Bruce in R.Schumm, Walter (2001): *When a Family Member is Deployed*. Ceridian Corporation. Dostopno na http://www.hr.upenn.edu/emergency/Crisis_when_a_family_member_is_deployed.pdf#search='preparing%20family%20to%20deployment' (13. april 2008).
40. Bolton, F. Elisa (2003): *Traumatic Stress and peacekeepers*. A National Center for PTSD. Dostopno na http://www.ncptsd.va.gov/facts/specific/fs_peacekeepers.html (11. april 2008).
41. Carlson, E.B. in Ruzek, J. (2002): *Effects of Traumatic Experiences*. A National Center for PTSD Fact Sheet. Dostopno na http://www.ncptsd.org/facts/general/fs_effects.html (7. februar 2008).
42. Coming Home: *A reunion guide for family members*. Dostopno na http://www.armyfamilysonline.org/date/2003_jul.html (9. marec 2006).
43. DACOWITS Draft Interim Report (2003): *Family Support During Deployment*. Dostopno na http://www.dtic.mil/dacowits/briefings/Interim_Report1_Deployment.doc (12. marec 2008).
44. Ford, J. (2002): *Managing Stress and Recovering from Trauma: Facts and Resources for Veterans and Families*. A National Center for PTSD Fact Sheet. Dostopno na http://www.ncptsd.org/facts/veterans/fs_managing_stress.html (7. februar 2008).
45. Franklin, T. Col Roy (2004): *Return & Reunion: Reunion with family, friends & Colleagues*. Dostopno na http://public.afosi.amc.af.mil/deployment_stress/Documents/Booklet2.pdf#search='deployment%20and%20family%20reunion' (3. marec 2008).
46. HOOAH 4 YOU: *Deployment Guide For Families of Deploying Soldiers*. Dostopno na <http://www.hooah4health.com/deployment/familymatters/separation.htm> (2. marec 2006).
47. Hrovatin, Barbara dr.med. (1999): *Kaj je stres?*. Dostopno na http://med.over.net/za_bolnike/bolezni_clanki/stres_clanek_1.htm (26. januar 2008).
48. Jeras, Mateja (1999): *Molčanje o težavah v spolnem življenju lahko škodi razmerju*. Dostopno na http://www.mf.uni-lj.si/jama/jama99-3/html/stran_za_bolnike.html (13. april 2008).
49. Kores Plesničar, Blanka (2004): *Depresija – mnogo več kot le žalost*. Dostopno na <http://www.ezdravje.com/si/zivcevsje/depresija/> (17. marec 2008).
50. Kralj, Zlatka (2001): *Stres*. Dostopno na <http://www.lek.si/slo/skrb-za-zdravje/stres/> (26. januar 2008).
51. Krapež, Brane (2006): *Ljubosumje – sebičnost ali ljubezen?* Dostopno na http://www.pozitivke.net/article.php/Ljubosumje_Sebicnost_Ljubezen (28. april 2008).
52. McCubbin, T. Hamilton, A.Marsden, Martha; P.Durning, Kathleen in J.Hunter, Edna (2002): *Family Policy in the Armed Forces*. Dostopno na <http://www.airpower.maxwell.af.mil> (23. april 2008).
53. Moelker, René (2003): *Families and deployment: Experiences with preparation, separation and reconciliation*. The Netherlands: Royal Military Academy. Dostopno na <http://www.nato.int/docu/colloq/w970707/m13.rtf> (27. marec 2008).
54. Orthner, Dennis (2002): *Deployment and separation Adjustment among Army Civilian Spouses*. The University of North Carolina at Chapel Hill. Dostopno na <http://www.armymwr.com/corporate/docs/planning/SAFIVSeparation.pdf> (14. januar 2008).
55. Pincus, Simon, House, Robert, Christenson, Joseph, E. Adler, Lawrence (2001): *The Emotional Cycle of Deployment: A Military Family Perspective*. U.S. Army Medical Department Journal. Dostopno na

- <http://www.il.ngb.army.mil/familyreadiness/Word/EmotionalCycleofDeployment1.doc>
(15.april 2008).
56. Roberts, John (2002): *Trauma in the Family*. Family Trauma Group Centre. Dostopno na www.businesstraumagroup.co.uk/Traumadoc.htm (3. februar 2008).
57. Roger, Gabriel in Leigh, A.Neal (2002): *Post-traumatic stress disorder following military combat of peacekeeping*. Dostopno na <http://www.dmjournals.com/cgi/content/full/324/7333/340> (19. januar 2008).
58. Selected RAND Abstracts (2005): *Stress and performance*. Dostopno na http://www.rand.org/pubs/technical.reports/2005/RAND_TR192.sum.pdf (24. marec 2008).
59. Strickler, Rich (2002): *Deployment: It's A Family Affair - How to Prepare, Cope And Recoup*. Dostopno na <http://www.army.com/articles/item/1390> (3. marec 2008).
60. U.S.Army Research Institute (2001): *Researchers study effects of deployments on military families*. Dostopno na <http://deploymentlink.osd.mil/news/dquarterly/summer01/researches.html> (6. februar 2008).

**ŠOLA ZA ČASTNIKE
19. GENERACIJA
SPECIALIZACIJA PEHOTA**

**IZJAVA O AVTORSTVU
zaključne naloge**

Spodaj podpisana desetnica Špela Vesel, rojena 16.07.1981 v kraju Ljubljana, izjavljam, da sem avtorica zaključne naloge z naslovom: »Družine in mirovne misije«.

Podpis avtorice: _____

Ljubljana, avgust, 2008